

TURINYS

3

IŠ ARTI

Atgal į Lietuvą, arba
šauktiniai, kalbantys
su akcentu

10

AKTUALIJOS

„Perduodame savo
pozityvią asmeninę
patirtį“

12

Pratybos „Liepsnojantis
kalavijas 2024“

14

JAV dislokavo dešimtąjį
rotacinį batalioną

16

„Grand Quadriga 2024“

18

KARIO AKIRATYJE

Nematomos karo
žaidžios

24

Pergalės mitai:
Berlynas, 1945 m.

38

FOTOREPORTAŽAS

Istorija, visuomenė,
kariuomenė – išvien

44

VALIA PRIEŠINTIS

Laiko kapsulės
iš praeities: Lietuvos
partizanų archyvai

Gerbiamieji KARIO skaitytojai,

kai Tarptautinio Teisingumo Teismo ieškomo karo nusikaltėlio nurodymu jo ginkluotos gaujos pabandė dar sykį agresyviai atakuoti Ukrainą, šį kartą kaip ir 2022-ųjų vasarį Charkivo kryptimi, iš savo „atsargiai neeskaluojamų“ pozicijų pagaliau išsijudino ir tie Vakarų lyderiai, kuriems jų teikiamos ginkluotės panaudojimas smogiant į Rusijos teritoriją dar vakar atrodė neperžengiama raudona linija.

Ukrainai reikėjo beveik dvejų su puse metų intensyvaus karo, sugriautų miestų, miestelių bei kaimų, okupuotų teritorijų, milijonų pabėgėlių ir tūkstančių žuvusiųjų, kad galėtų bent pradėti kariauti daugmaž lygiavertį karą, kai tenka ne tik sugerti agresoriaus smūgius, bet galima smogti ir jam.

Taip, žinoma, Ukrainos kariams bei specialiųjų tarnybų atstovams puikiai pavyko „patvarkyti“ rusų Juodosios jūros laivyną, kurio net flagmanas nukeliavo ten, kur kiek anksčiau buvo pasiūstas vieno Ukrainos pasieniečio. Buvo smūgių ir per Kremliaus okupuotas bei intensyviai rusinamas teritorijas, o ukrainiečių dronai kartkartėmis „pasisvečiuodavo“ ir pačioje šalyje agresorėje.

Tačiau tiek oficialus, tiek ir labiau tylus, neformalus sutikimas dėl vakarietiš-
kų smogiamųjų ginklų naudosenos Rusijos teritorijoje sudaro visas aplinkybes naujam karo etapui, kai savo liguistose fantazijose gyvenančio caro ir jo sėbrų veiklos pasekmes pajus jų tiek metų „zombinama“ liaudis.

Žinoma, tikėtis kokio nors pilietinio pasipriešinimo ar nepasitenkinimo tenykščiame imperiniame „savoke“ neverta, tačiau pagaliau ateina metas, kai griuvėsių bei kraujo skonį pajus ir „Putino elektoratas“.

Pagarbiai
Darius Varanavičius,
vyriausiasis redaktorius

REDAKCIJA

- vyr. redaktorius
Darius Varanavičius,
Darius.Varanavicius@mil.lt
tel. (8 5) 210 3897
- redaktorius Dalius Žygelis,
Dalius.Zygelis@mil.lt
tel. (8 5) 273 5744
- korespondentai:
Ilona Skujaitė, tel. (8 5) 210 3896,
Žydrė Švobienė, tel. (8 5) 278 5285,
Augustė Janutaitė, tel. (8 5) 264 8573,
Darius Sutkus, tel. (8 5) 273 5744,
Lukas Yla, tel. (8 5) 278 5275
- dizainerė Aistė Lapinskaitė,
tel. (8 5) 210 3896
- administratorė Aušra Narsutytė,
tel. (8 5) 210 3895
- archyvo tvarkytojas
Valdas Balciukevičius,
tel. (8 5) 210 3895

Adresas

- Totorių g. 25, LT-01121 Vilnius
- Norintiems užsisakyti
šį žurnalą kreiptis:
tel.: (8 5) 210 3895,
(8 5) 210 3897
arba el. paštu
Ausra.Narsutyte@mil.lt

I ir IV viršeliuose –

- Okupacijų ir laisvės kovų
muziejaus nuotr.
- Leidėja – Krašto apsaugos ministerija.
- Redakcijos nuomonė nebūtinai
sutampa su autorių nuomone.
- Nuotraukos, rankraščiai
negrąžinami ir nerenzuojami.
- Tiražas 2 700 egz. (lietuvių k.);
300 egz. (anglų k.)
- Spausdino Lietuvos kariuomenės
Karo kartografijos centras,
Muitinės g. 4, Domeikava,
LT-54359 Kauno r.
- ISSN 2029-5669.
- Užs. GL-347

Broliai
Mantvydas
ir Arnoldas
Ščiukos.

ILONA SKUJAITĖ

Atlikti nuolatinės privalomosios pradinės karo tarnybos (NPPKT) į Lietuvą atvyksta vis daugiau jaunimo iš užsienio. Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos mokomajame pulke neseniai bazinį kario kursą baigė ne vienas emigrantas, tarp jų – du broliai Arnoldas ir Mantvydas Ščiukos, nuo vaikystės gyvenantys Vokietijoje. Dar vienas jų brolis karinę tarnybą tame pačiame dalinyje Lietuvoje planuoja atlikti kitamet.

ATGAL Į LIETUVĄ, ARBA ŠAUKTINIAI, KALBANTYS SU AKCENTU

Šauktinių kartos

Nepriklausomos Lietuvos šauktinius jau galima skaičiuoti nebe tūkstančiais, bet kartomis, o kiekviena jų turi išskirtinių bruožų. Pavyzdžiui, daugybė pirmojo atkurtos nepriklausomos

Lietuvos šaukimo karių, užfiksuotų nuotraukose per fizinio rengimo pratybas, primena garsųjį XX a. pabaišos kultinio kovinio filmo „Rembo“ herojų, kurį įkūnijo aktorius Sylvesteris Stallone'ė. Jauni vyrai kario uniformomis akivaizdžiai didžiavosi savo pūpsančiais raumenimis, „pripumpuotais“ tuo metu itin populiariose garažiukų

Abiem broliams pratybos miške – pati geriausia patirtis tarnaujant kariuomenėje.

ir daugiabučių rūsiuose įrengtose štanginėse. Kaip savo prisiminimuose pasakoja jaunuolius ruošę vadai, dažnas pirmosios laidos šauktinis buvo ne tik geležinio kūno, bet ir motyvacijos – esą jauni vyrai buvo pasiryžę vos ne plikomis rankomis mušti rusus, nes 1992 m. daugelio akyse dar stovėjo Sausio 13-osios įvykių Vilniuje vaizdai. Tiesa, kaip prisimena instruktoriai, tarp šių šauktinių pasitaikydavo ir tokių, kurie rusiškai ar lenkiškai kalbėjo geriau nei lietuviškai.

Dabar jau kone dešimtmetį Lietuvos kariuomenėje NPPKT atlieka šios vadinamosios Rembo kartos vaikai, geriau žinomi kaip Z karta, gimusi ir augusi nepriklausomoje Lietuvoje. Ir ji yra kur kas margesnė, nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Kaip pasakoja dabartiniai instruktoriai, tarp šiuolaikinių šauktinių pasitaiko jaunų žmonių, pirmą kartą gyvenime mišką pamačiusių tik kariuomenėje arba nuolat kuo nors sergančių, bet yra ir labai patriotiškai nusiteikusių jaunimo. Atlikti karo prievolės taip pat atvyksta ir emigrantai, neretai užsienio kalbą mokantys geriau nei savo gimtąją lietuvių, tačiau pasiryžę ne tik tarnauti, bet ir sugrįžti ginti tėvynės grėsmės atveju.

Tokie yra ir du broliai pamatinukai iš Vokietijos – devyniolikmetis Mantvydas ir dvidešimtmetis Arnoldas Ščiukas, gimę Lietuvoje, bet užsienyje gyve-

nantys nuo vaikystės. Atvykę į Lietuvą ir pasiryžę atlikti savo pareigą tėvynei jie abu buvo paskirti tarnauti į Karinių oro pajėgų Oro gynybos batalioną, o bazinį kario kursą pavasario pabaigoje išėjo Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos mokomajame pulke.

„Tarptautinė“ kuopa

Sunku pasakyti, didėja ar mažėja atlikti karo prievolę į Lietuvą atvykstančių jaunuolių skaičius, tačiau bent jau Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos mokomojo pulko 2-ojo mokomojo bataliono 4-osios mokomosios kuopos vadė vyr. lt. Justė Petkevičienė savo kuopoje turi bent kelis šauktinius iš užsienio: tris iš Vokietijos, po vieną iš Ispanijos, Norvegijos ir Jungtinės Karalystės. Dažnas iš šių jaunuolių užsienyje gyvena nuo vaikystės, todėl bendrauti lietuvių kalba su instruktoriais ir ginklo broliais neretai jiems yra gana sunku.

„Vokietijoje lietuviškai kalbame tikrai mažai, nes neturime su kuo, išskyrus tėvus. Pasikalbame su jais tik rytais ir vakarais, o tarpusavyje su broliais bendraujame vien tik vokiškai“, – pripažįsta M. Ščiuka. Jo brolis Arnoldas neslepia, kad tarnybos pradžia Lietuvos kariuomenėje jam buvusi sunkesnė būtent dėl kalbos, bet kuo ilgiau čia būna, tuo geriau kalba lietuviškai.

„Galiu pasakyti, kad vadai buvo labai sąžiningi mūsų atžvilgiu. Pavyzdžiui, iš pradžių į juos kreipdavausi ne „jūs“, bet „tu“, tačiau jie atsižvelgė į tai, kad gerai nemokėjau kalbos, ir buvo geranoriški. Jei ko nors nesuprasdavau, viską man labai gerai išaiškindavo“, – pasakojo Arnoldas.

Jam antrina ir metais jaunesnis brolis Mantvydas, prisiminęs, kad tarnybos pradžioje sunkiausia buvo išmokyti himną ir dainą. „Visiškai nesupratau, ką dainuoja, o mums reikėjo išmokyti Lietuvos himną ir bataliono dainą. Laimė, tarnybos draugai išaiškino, ką reiškia kiekvienas žodis, sėdėdavo vakarais kartu ir dainuodavo. Kariuomenėje mano lietuvių kalba labai patobulėjo. Iki tol nelabai mėgavau bendrauti su žmonėmis, bet čia visi labai draugiški, tiek vadai, tiek tarnybos draugai, padeda ir paaiškina, jei ko nors nesuprantu per paskaitas“, – džiaugėsi Mantvydas. Abu broliai pripažįsta, kad jau ir tarpusavyje pradėjo kalbėtis daugiau lietuviškai, ypač apie kariuomenę, nes nežino, kaip vokiškai pasakyti vienus ar kitus karinius terminus, – tiesiog pritrūksta žodžių.

Kuopos vadė, paklausta, ar iš užsienio atvykusiems lietuviams sunkiau pritaipyti kariuomenėje nei Lietuvoje nuolat gyvenantiems jaunuoliams, pripažįsta, kad pirmosios savaitės grįžusiems emigrantams iš tiesų yra

sunkesnės. „Iš pradžių jiems tikrai nelengva, nes yra karių, užsienyje gyvenančių nuo vaikystės. Jiems dažnai sudėtinga ir kalbėti, ir rašyti lietuviškai, o visa mokomoji medžiaga ir testai yra būtent lietuvių kalba. Perprasti karinę terminologiją kartais sunku ir Lietuvoje gyvenantiems kariams, todėl iššūkių atvykusiems iš užsienio tarnyboje yra daugiau. Atsižvelgdami į situaciją labai stengiamės ugdyti komandinę dviasių ir skatiname palaikyti vieniems kitus, todėl gerai, kad šauktiniai apgyvendinami kambaryje po 10. Be to, NPPKT kariai skirstomi į porininkus, kad iš užsienio atvykę šauktiniai niekada nebūtų vieni. Kiek teko girdėti iš karių, per porą savaitių jų kalbos žinios atsinaujina ir tada tampa lengviau, kita vertus, jie labiau įsijaučia ir į Lietuvos aktualijas. Tai jiems padeda neužmiršti savo identiteto, nes jie vis dėlto yra lietuviai“, – pasakojo vyr. ltn. J. Petkevičienė.

Didysis baubas – fizinis krūvis

Mokomojo pulko 2-ojo mokomojo bataliono 4-osios mokomosios kuopos vadės pareigas vyr. ltn. J. Petkevičienė eina antrus metus, jai – tai pirmoji šauktinių laida, nes iki tol bazinį kario kursą (BKK) teko vesti Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos pirmo kurso kariūnams. „Tai labai skirtinga patirtis, nes kariūnai yra sąmoningai pasirinkę savo profesiją, jų motyvacija kitokia nei NPPKT karių. Kabant apie šauktinius, pirmomis dienomis pakako iššūkių ir jiems, ir man, kaip kuopos vadei, nes pasitaikė situacijų, neaprašytų jokiuose vadovėliuose, todėl teko savarankiškai rasti sprendimus. Apskritai, mano kuopos šauktinių motyvacija ganėtinai stipri, mūsų tikslas buvo ją palaikyti ir skatinti, ugdyti patriotiškumą, diegti kariuomenės vertybes, paaiškinti, kodėl jie turi tarnauti ir atlikti prievolę tėvynei. Žinoma, motyvaciją išugdyti būtų lengviau, jei iki kariuomenės patriotinis ruošimas būtų stipresnis kitose institucijose, pavyzdžiui, mokykloje. Mes per tris mėnesius darome viską, ką galime, bet laiko yra per mažai, be

to, pas mus patenka jau susiformavusios asmenybės, kurių nuostatas pakeisti sunku“, – įžvalgomis dalijosi kuopos vadė.

BKK Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos mokomajame pulke trunka 3 mėnesius. Per šį laikotarpį šauktiniai mokomi karybos pagrindų, kursas suskirstytas į 3 modulius. „Per pirmas tris savaites iki priesaikos stengiamės kuo efektyviau integruoti karį į karinio rengimo procesą. 4–8 savaitės skirtos individualiam rengimui, pagrindinės disciplinos: ginklai, šaudyba, karo topografija, inžinerija, ryšiai. Antrojo modulio metu taip pat vyksta lauko taktinės pratybos, kai kariai savo žinias ir įgūdžius pritaiko praktiškai. Paskutinis modulis (9–11 savaitės), skirtas kontekstiniam rengimui, kai kariai savo žinias ir individualius įgūdžius pritaiko veikdami skyriaus arba būrio lygiu, jie taip pat dalyvauja baigiamosiose lauko taktinėse pratybose. Viso kurso metu nuo pat pirmos savaitės NPPKT kariai treniruojami pagal fizinio rengimo programą, taip pat kas rytą būna mankštos“, – pasakojo vyr. ltn. J. Petkevičienė.

Būtent prastas fizinis parengtumas pastaruoju metu dažnai įvardijamas kaip viena dažniausiai pasitaikančių dabar į kariuomenę ateinančių tarnauti

jaunuolių problemų. Deja, ši tendencija pasitvirtino ir šįkart. Mokomojo pulko 2-ojo mokomojo bataliono 4-osios mokomosios kuopos vadė pateikė tokią statistiką: pirmąją savaitę fizinio parengtumo testą, kurį sudaro bėgimas laikui, atsilenkimai ir atspaudimai, išlaikė 12 šauktinių, kurso pabaigoje – 33.

Vis dėlto ne visi prie krūvio nepratę. Iš Vokietijos atvykę broliai Ščiukos dėl savo fizinės formos nesuka galvos – abu jaunuoliai jau seniai sportuoja, todėl jų neišgąsdino nei krūviai, nei griežta karinė tvarka. „Lankiau bokšą, kol neplyšo raiščiai, taigi buvau įpratęs prie sporto ir mitybos režimo. Paskui dar reguliariai lankiau sporto klubą, todėl ir prie karinės tvarkos labai greitai pripratau, tarnauti man nėra sunku. Kaip tik labiausiai patinka pratybos miške, nors gal kam nors šis mano požiūris ir keistai atrodo“, – sako Mantvydas. Panašiai galvoja irgi sportuoti mėgstantis jo brolis Arnoldas – nuobodžias teorijos paskaitas jis mielu noru iškeistų į pratybas miške, o nerimaujantiems dėl fizinio krūvio kariuomenėje jis pataria neišsigąsti ir pabandyti. „Tikrai nebaisu, tereikia ateiti ir pačiam tuo įsitikinti. Fizinis krūvis nėra toks didelis, o prie drausmės visi greitai įpranta. Man karinė rutina labai

Tarnybos metu Arnoldas kaip reikiant patobulino savo lietuvių kalbą.

patinka, miego nuo 22 iki 6 valandos visiškai pakanka. Įdomiausia tarnybos metu buvo sužinoti apie ginklus ir išmokti jais naudotis. Miške pasitreniruoti su savo būriu irgi neblogai, taip pat pamėgau ir rytines mankštas – pabėgiojęs ir pramankštinęs raumenis geriau jautiesi, turi daugiau energijos visą dieną“, – neabejojo Arnoldas.

Paklausti, ar prieš tarnybą kariuomenėje buvo svarstę galimybę prireikus atvykti ginti Lietuvos, broliai Ščiukas sako, kad realiu atveju būtų galvoję čia atvažiuoti, bet tik tapę kariais suprato, kad iš principo net nežinojo, kaip reikėtų gintis. „Dabar ši mintis tik sustiprėjo, nes žinome, kad mūsų senelių, dėdžių, tetų ar kitų civilių, kurie patys negali apsiginti, niekas be mūsų neapgins. Be to, tarnaudami kariuomenėje sužinajome, kaip tai padaryti, išmokome naudotis ginklais“, – sakė Mantvydas.

Kaip sakydavo močiutė

Nors prieš ateidami į kariuomenę jaunuoliai turi įvairiausių baimių, bet dažnai jos išgaruoja pamačius realią situaciją, o kai kurie iš pradžių nerimą kėlė dalykai netgi pradeda patikti.

Sportuoti įpratusiam Mantvydui fizinis krūvis ir dienotvarkė patiko.

Tris BKK mėnesius šauktinius akylai stebėjusi vyr. ltn. J. Petkevičienė įžvelgia nemažai teigiamų pokyčių: „Tarnaudami kariuomenėje, visi iki vieno mano kuopos kariai labai stipriai pasikeitė. Reikia nepamiršti, kad pas mus ateina labai jauni žmonės, ką tik po mokyklos, augę įvairiose šeimose, dalis jų – vadinamosiomis šiltnamio sąlygomis, kai kurie net miško nėra matę savo gyvenime. Iš pradžių viskas jiems atrodė baugiai, jie buvo labai

nedrąsūs, nežinojo tvarkos, taisyklių, o reikėjo atlikti karinio rengimo užduotis. Kartais ir poilsio pritrūkdavo, taigi veikti tekdavo neišsimiegojus. Dabar, kurso pabaigoje, kariai yra visiškai kitokie – sustiprėję ir fiziškai, ir psichologiškai, daug labiau pasitiki savimi. Tikiu, kad po trijų mėnesių rengimo išleidžiame juos ne tik pasiruošusius ginti tėvynę, bet ir visapusiškai sustiprėjusius, gebančius priimti sprendimus ir atsakingus už savo veiksmus, nes kariuomenėje šito irgi mokome. Tikrai matau didžiulį pokytį į gerąją pusę.“

Kuopos vadei antrina ir patyręs kuopininkas vrš. Raimundas Kaunietis, Lietuvos kariuomenėje tarnaujantis nuo 1992 m., – į karinę tarnybą tais neramiais laikais pasiprašė pats. Savo akimis matęs pirmąją atkurtos Lietuvos šauktinių kartą, jis apie NPPKT karius gali kalbėti remdamasis ne kitų pasakojimais, bet savo milžiniška patirtimi. Paprašytas palyginti pirmąją ir dabartinę šauktinių kartas, jis sakė, kad tai padaryti sudėtinga, nes laikmetis ir aplinkybės – skirtingos. „Buvau iš tų, kurie atėjo tarnauti savo noru. Tuo metu vyravo karo nuotaikos, manėme, kad eisime rusų mušti, viskas vyko mūsų šalies viduje. Dauguma iš mūsų buvo jauni ir nepasiruošę kariauti, bet buvo kupini ryžto atlikti šį darbą tėvynės labui. Dabar karas vyksta truputį toliau, jis nėra tiesiogiai jaučiamas ir matomas mūsų šalyje, todėl šauktinių

BKK: nauji akcentai

motyvacija yra kitokia, bet gana stipri. Stebėdamas dabartinį jaunimą galiu tik pakartoti seną savo močiutės sakymą, kad kariuomenė berniukus paverčia vyrais. Pas mus atėję kaip neapsiplunksnavę viščiukai jie suvyriškėja, o tęsdami tarnybą kituose daliniuose toliau tobulėja kaip kariai ir asmenybės“, – neabejojo vyrš. R. Kaunietis.

Nors apie dabartinius šauktinius iš vyresnių kartų galima išgirsti įvairių nuomonių, bet šilto ir šalto matęs kuopininkas liudija, kad žino labai daug atvejų, kai karinės tarnybos vengę jaunuoliai vėliau savo nuostatą pakeičia radikalai. „Dažnai jie iš pradžių klausinėja, kam to reikia, o paskui patys užsinori tapti kariais profesionalais. Tai natūralu, nes į kariuomenę jie ateina iš visuomenės, nejausdami tiesioginio pavojaus, galvodami, kad svetimas skausmas jų neliečia, bet pradėję tarnauti jie pradeda suprasti,

2024 m. balandžio 21 d. buvo patvirtinta nauja BKK programa. Mokomasis pulkas per metus pagal BKK programą parengia apie 1 700 NPPKT karių ir 100 kariūnų. Šis skaičius nuosekliai didinamas.

NPPKT kariai pagal BKK programą tarnauja 11 savaitių. Kurso tikslas – suteikti Lietuvos kariuomenės kariams karinių teorinių žinių ir ugdyti praktinius įgūdžius, būtinus siekiant įgyti pagrindinį karinį parengtumą ir atliekant tolimesnę nuolatine privalomąją pradinę bei karo tarnybą.

Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos mokomojo pulko BKK mokosi NPPKT kariai, profesinės karo tarnybos kariai specialistai ir Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos kariūnai, kurie nėra atlikę privalomosios karo tarnybos ar kitu būdu įgiję pagrindinio karinio parengtumo.

Pagrindiniai BKK pakeitimai:

- **BENDRIEJI DALYKAI:** daugiau dėmesio skiriama karių patriotiškumui skatinti ir stiprinama valia kautis. Ypač svarbu, kad karys, išėjęs BKK, žinotų ir suprastų Lietuvos kariuomenės vertybes, psichologinio atsparumo svarbą ir suvoktų kario priešaiką.
- **FIZINIS PARENGTUMAS:** stiprinamas karių fizinės jėgos ir ištvermės lavinimas.
- **TAKTIKA:** atnaujinant mokymų programą buvo įtrauktos papildomos temos, pvz., kariai bus supažindinti su bepiločiais orlaiviais (BO). Kariai, išėję BKK, gebės taikyti individualias apsaugos priemones nuo BO, taip pat taikyti individualias kovos su BO priemones. Pratybų metu BO bus integruojami praktiškai. Kariai taip pat mokysis veikti netiesiogiai apšaudant ir oro antpuolio metu.
- **GINKLAI IR ŠAUDYBA:** per BKK kariai bus papildomai praktiškai mokomi, kaip naikinti taikinius su granatsvaiddžiu AT-4.
- **KARO INŽINERIJA:** stiprinamas karių gebėjimas vykdyti bazinės inžinerinės mobilumo ir išgyvenamumo užduotis. Kariai ugnies pozicijas šauliui įrengs su perdangomis.
- **MEDICINA:** privalomosios pirmosios pagalbos kurse kariai bus papildomai treniruojami suteikti pirmąją pagalbą taktinėje aplinkoje, daugiau dėmesio skiriant pagalbai po skeveldrinių sužeidimų.

Parengė Valia Utyrienė, Mokomojo pulko S5 skyriaus visuomenės informavimo specialistė

Kuopos vadę vyr. ltn. Justę Petkevičienę stebina, kaip vos per tris BKK mėnesius šauktiniai pajėgūs pasikeisti visapusiškai ir sustiprėti.

kas vyksta, kodėl jie yra reikalingi šaliai, kas yra tėvynės ir savo artimųjų gynyba. Suvokus, kad ne kas nors kitas pirmiausia turi ginti, motyvacija tarnauti kariuomenėje tikrai sustiprėja. Tarp šiuolaikinio jaunimo tokių žmonių yra labai daug“, – savo patirtimi dalijosi vrš. R. Kaunietis.

Programos pabaigoje – pavasarinis sniegas

Tarnyba kariuomenėje tuo ir įdomi, kad priverčia išbandyti save situacijoje, į kurias savo noru tikrai nekištum nosies, o susidūręs su sunkumais ir juos įveikęs tampa stipresnis. Daugiausiai adrenalino šauktiniai patiria per pratybas, nes dažnai jose viskas vyksta ne taip, kaip buvo suplanuota iš anksto. Šįkart didžiausią siurprizą pateikė pati gamta – per paskutines pratybų dienas švelnia žaluma ir pirmisiais žiedais pasipuošęs miškas netikėtai atsidūrė po gana storu sniego sluoksniu. Tai buvo ne tik neįprastas spalvų derinys akiai, bet ir papildomas išbandymas kariams – jaukus pavasarinis žygis į mišką tapo

žvarbia nakyne permirkus iki paskutinio siūlelio.

Paskutinę pratybų dieną viena iš šauktiniams skirtų užduočių buvo pasala. „Kaip įprasta, kariai iš pradžių įsitikino, ar nėra priešų, tuomet išsivalė ginklus, pavalgė ir, gavę vado įsakymą, išvyko į stebėjimo postus. Grįždami jie pateko į pasalą, nes

priešiškos jėgos irgi nesėdėjo vienoje vietoje, reaguodami kariai atsitraukė ir kitu maršrutu sugrįžo į stovyklą“, – trumpai situaciją apibūdino vrš. R. Kaunietis. Akylai baigiamąsias pratybas stebėjusi kuopos vadė irgi liko patenkinta šauktinių veiksmis. „Gavę skyriaus vado įsakymą jie viską atliko tinkamai, pagal reikalavimus. Apskritai, pratybos vyko sklandžiai, jų stabdyti dėl kokių nors priežasčių neteko“, – sakė vyr. lttn. J. Petkevičienė.

Po sėkmingai įvykdytos užduoties trumpam stabtelėję pasikalbėti broliai Ščiukos pasakojo, kad tai bene pirmas kartas, kai abu veikė kartu, nes tarnauja skirtinguose skyriuose. „Gera žinoti, kad brolis yra kažkur netoli. Prireikus galima su juo pasikalbėti, jis visada mane palaikys. Vis dėlto man per šiuos tris mėnesius artimiausi buvo skyriaus draugai, su kuriais gyvenau viename kambaryje. Apskritai, man labai patinka darbas komandoje“, – sakė Mantvydas.

Ščiukos gyrė ne tik savo ginklo brolius, bet ir vadus, kurie nelepino, bet pripratino prie karinės tvarkos. Paklausti, kokie buvo didžiausi sunkumai tarnaujant kariuomenėje, Mantvydas ir Arnoldas įvardijo šeimos ilgesį – abu sakė labai pasiilgę tėvų ir savo jaunėlio brolio.

Kita stotelė – Radviliškis

Apibendrinama BKK rezultatus kuopos vadė vyr. ltn. J. Petkevičienė sakė, kad ją labiausiai nustebino tai, kaip stipriai žmogus gali pasikeisti vos per tris mėnesius. „Tiesą sakant, nesitikėjau tokios jų pažangos, kad taip sustiprės ir ims labiau pasitikėti savi mi, įgis daugiau atsakomybės jausmo ir patriotiškumo“, – teigė karininkė.

Baigę BKK ir atsisveikinę su Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos mokomuoju pulku šauktiniai vyksta į jiems paskirtus dalinius tęsti savo tarnybos. Kitas brolių Ščiukų tarnybos etapas – Lietuvos kariuomenės Karinių oro pajėgų Oro gynybos batalionas. Pasak vaikinų, jų tėvas norėtų, kad vėliau ir jaunėlis brolis įgytų tą pačią karinę profesiją, kokią dabar įgijo jie. Paklausti, ar prašėsi tarnauti būtent šiame vienete, broliai tikino, kad juos tiesiog ten paskyrė, nors patys labiau norėjo būti pėstininkais. „Yra kaip yra. Kiek girdėjome, Oro gynybos batalione reikės mokytis labai daug teorijos, o man labiau patinka būti miškuose“, – sakė Arnoldas.

Paklausti apie tolimesnius planus po karinės tarnybos broliai tvirtino, kad kol kas jų nežino. Gyvendami Vokietijoje dar irgi nebuvo apsisprendę, ką norėtų veikti. Tiesa, baigę mokyklas jie jau dirbo, bet rimtesnius sprendimus dėl savo ateities priims jau grįžę į Vokietiją, kurioje planuoja gyventi ir toliau. Tiesa, broliai neatmetė galimybės prisijungti prie Vokietijos kariuomenės, nes karinė tarnyba Lietuvoje jiems patiko. ■

Pagrindinė šauktinių kalvė gyvuoja jau 25 metus

Esminė Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos mokomojo pulko užduotis – bazinis karinis rengimas, t. y. parengti karių, gebančių atlikti individualias užduotis taikos ir kovinių veiksmų metu, ugdyti karių savybes ir vertybes, suteikti teorinių žinių bei praktinių įgūdžių, būtinų ginklų ginant valstybę.

2023 m. spalio 1 d. Mokomasis pulkas minėjo 25-ąsias įkūrimo metines. Pulko profesinės karo tarnybos kariai pagrįstai gali didžiuotis savo tarnyba ir bendru indėliu rengiant karius bei prisidedant prie Lietuvos kariuomenės augimo ir stiprinimo. Per visus dalinio gyvavimo metus buvo parengta daugiau nei 36 000 jaunuolių. Mokomojo pulko kariai nuolat dalyvauja įvairiose mokymo misijose. 2016–2021 m., Lietuvos kariuomenei įsitraukus į mokymo misiją Ukrainoje, daliniai kariai, nuvykę į šios šalies karines mokymo įstaigas, savo įgūdžius ir patirtį perdavė Ukrainos kariams. Nuo 2022 m. geriausi dalinio instruktoriai dalyvauja Jungtinės Karalystės (JK) vadovaujamoje operacijoje INTERFLEX Ukrainos kariuomenės mokymo tikslais JK. Nepaisant įvairių pokyčių ir transformacijų, Mokomasis pulkas Lietuvos kariuomenės struktūroje užima aišką vietą ir atlieka svarbų vaidmenį vykdydamas BKK Lietuvos Respublikos piliečiams, atliekantiems NPPKT, kariams savanoriams, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos kariūnams, Lietuvos policijos mokyklos bei Valstybės sienos apsaugos tarnybos kursantams ir organizuoja parengtojo rezervo karių mokymus. Galbūt todėl dalinys dažnai vadinamas vartais į Lietuvos kariuomenę.

Šiuo metu Mokomąjį pulką sudaro du mokomieji batalionai, kuriuose yra 4 mokomosios kuopos (Pirmajame batalione) ir 5 mokomosios kuopos (Antrajame batalione); pulko štabas, Aprūpinimo kuopa ir Gaižiūnų poligonas.

Per 25 metus Mokomajame pulke įsitvirtino nemažai svarbių tradicijų ir ceremonijų. Pavyzdžiui, minint įkūrimo ir dalinio kovinės vėliavos įteikimo dieną, profesinės karo tarnybos kariai rikiuotėje ant lauko uniformos batų dėvi pentinus. Jie simbolizuoja kavaleristų dvasią ir yra skirti tarpukario Lietuvos Pirmojo husarų kunigaikščio Jonušo Radvilos pulko puoselėtoms raitelių tradicijoms pagerbti. Pagrindinės ceremonijos, susijusios su NPPKT kariais, yra kario priesaika ginklui, instruktoriaus priesaika kariams, iškilminga priesaika Lietuvos Respublikai, Kūlgrinda, pažymėjimų įteikimas.

Mokomojo pulko informacija ir nuotraukos

„Perduodame savo pozityvią asmeninę patirtį“

Balandžio pradžioje į mūsų šalį atvykusio Vokietijos brigados „Lietuva“ pirminio elemento darbai įgauna pagreitį. Artėjant kitam brigados perdlokavimo etapui, pirminio elemento vadas plk. André Hastenrath'as papasakojo apie svarbiausias dabartines užduotis, kylančius iššūkius ir savo asmeninę misiją.

Vilniuje įsikūrusį brigados „Lietuva“ pirminį elementą sudaro 21 karys, į mūsų šalį atvykęs iš 15 Vokietijos regionų 16 skirtingų karinių vienetų. Elementui vadovaujantis plk. A. Hastenrath'as – anksčiau Lietuvoje jau tarnavęs Vokietijos karininkas. Dabar jis atsakingas už brigados perkėlimo į Lietuvą planavimą bei karinei infrastruktūrai keliamų reikalavimų derinimą.

Planuojama, kad iki metų pabaigos pirmasis štabo elementas išaugs iki 150 karių, kurių funkcijos apims tolesnius Vokietijos karių perkėlimo tarnauti į Lietuvą organizavimo darbus.

„Mūsų užduotis – sukurti sąlygas kito (apie 120 karių) elemento atvykimui. Jis turėtų pasirodyti Lietuvoje

spalį. Iki 2025-ųjų dirbsime ties tuo, kad naujai atvykstantys kariai turėtų čia visas reikalingas sąlygas ir galėtų sėkmingai dalyvauti pratybose. Nuo 2025 metų prasidės pagrindinis brigados vienetų perkėlimas į Lietuvą, – sako plk. A. Hastenrath'as, užsimindamas ir apie visos brigados tikslus.

„Brigada „Lietuva“ bus pirmoji Vokietijos kariuomenės brigada užsienyje. Ji bus pasiruošusi ginti. Pirmiausia – atgrasyti. Tikimės, kad to užteks, bet visada būsimė pasiruošę ir ginti Lietuvą“, – teigia plk. A. Hastenrath'as.

2027 m. Vokietijos brigada „Lietuva“ turės pasiekti visišką operacinį

pajėgumą. Numatoma, kad iš viso nuolatiniam buvimui į Lietuvą bus perkelta apie 4 800 Vokietijos karių ir 200 civilių. Lietuva yra įsipareigojusi suteikti tam visas reikalingas sąlygas: tiek tinkamą karinę infrastruktūrą, tiek civilines paslaugas.

Pasak plk. A. Hastenrath'o, bene labiausiai vokiečiams rūpi treniruočių infrastruktūra, kuri leistų vokiečiams palaikyti aukštą lygį.

„Priklausomai nuo užduoties ir nuo to, kaip greitai įvyks perdislokavimo procesas, mūsų kariai tikrai bus gerai ištreniruoti atvykimui į Lietuvą. Tačiau svarbu, kad atvykę čia jie turėtų sąlygas, kurios leistų jiems išlaikyti savo aukštą lygį. Tai yra sunkioji dalis. Kaip mes sakome, išlaikyti savo kardą aštrų“, – sako pulkininkas.

Iškylus karinei infrastruktūrai Rūdninkų poligone, pagrindine Vokietijos brigados dislokavimo vieta taps karinė teritorija Šalčininkų rajone. Rūdninkų poligonas tarnybos vieta taps didžiąjai daliai Vokietijos kariuomenės brigados karių, kiti tarnaus Rukloje. Planuojama, kad Vokietijos kariai su šeimomis gyvens Vilniuje ir Kaune.

Mūsų šalį jau pamilti spėjės plk. A. Hastenrath'as sako, kad jo šei-

ma čia turi ir asmeninę misiją – parodyti kariams Vokietijoje pavyzdį, kaip galima kurti savo laimę Lietuvoje.

„Aš tarnauju Lietuvoje jau ne pirmą kartą. Buvau čia nuo 2022-ųjų rugpjūčio iki 2023-ųjų vasario. Labai myliu jūsų šalį, o tai prisidėjo prie to, kad priėmiau šias pareigas. Dabar jau gyvenu čia ir su savo žmona – esame labai laimingi būdami čia.

Vienas iš mūsų tikslų yra perduoti savo pozityvią patirtį kariams Vokietijoje. Perduoti ne tik pozityvą iš karinės tarnybos, bet ir tai, kad nuostabu būti puikios Lietuvos bendruomenės dalimi. Tai yra puiku“, – pasakoja brigados „Lietuva“ pirminio elemento vadas.

Plk. A. Hastenrath'as neslepia – motyvuoti Vokietijos karius atvykti į Lietuvą su šeimomis yra iššūkis, tačiau įveikiamas.

„Yra dvi brigados perdislokavimo pusės. Pirmą – karinės sąlygos: treniruočių infrastruktūra, logistika ir visa kita. Antra – sąlygos šeimoms: mokyklos, darželiai, butai. Turime pasirūpinti ir tuo.

Taigi, jei žiūrėtume tik į karinę pusę, visi Vokietijos kariai mato tarnybą Lietuvoje kaip labai naudingą patirtį. Visi žino, kad aprūpinimas čia yra puikus,

nuostabios treniruočių sąlygos.

Kitas dalykas yra tai, ar mes galime sukurti čia sąlygas karių šeimoms. Tai turi būti subalansuota. Vis dėlto mes tikrai esame optimistai ir neabejojame, kad Vokietijos brigadai Lietuvoje karių turėsime pakankamai.“

Lietuvoje etapais dislokuojamą sunkiąją brigadą sudarys trys manevriniai batalionai su visais reikalingais įgalintojais, įskaitant kovinės paramos ir aprūpinimo vienetus. Brigada bus sudaryta iš jau egzistuojančių ir naujai formuojamų vienetų. Į Lietuvą bus perkeltas 203-iasis tankų batalionas iš Šiaurės Reino-Vestfalijos ir 122-asis šarvuotasis pėstininkų batalionas iš Bavarijos. Šiuo metu Lietuvoje esanti NATO priešakinių pajėgų bataliono kovinė grupė bus performuota į daugianacionalinį batalioną ir taps sudėtine brigados „Lietuva“ dalimi.

Vokietijos karių buvimas Lietuvoje stiprins prieš atgrasymą, reikšmingai padidins Lietuvos gynybinį potencialą, o prireikus sudarys sąlygas priešakinei Lietuvos gynybai. Taip pat Vokietijos brigada Lietuvoje yra svarus NATO kolektyvinės gynybos dėmuo.

KAM informacija
Srž. spec. Karolio Kavolėlio nuotr.

Pratybos „Liepsnojantis kalavijas 2024“

Gegužės mėnesį Lietuvoje vyko tarptautinės NATO specialiųjų operacijų pajėgų (SOP) pratybos „Liepsnojantis kalavijas 2024“.

Mokymuose Lietuvos ir sąjungininkų specialiųjų pajėgų kariai treniravosi koalicijos sudėtyje vykdyti specialiąsias operacijas, skirtas užtikrinti greitą bei efektyvų atsaką į įvairaus pobūdžio grėsmes Baltijos šalių oro erdvėse, sausumoje ir jūrų teritoriniuose vandenyse, kibernetinėje ir informacinėje erdvėse.

„Pagal mastą ir dalyvaujančių šalių bei karių skaičių – tai didžiausios SOP pratybos Baltijos šalyse, kurių metu gilinama sąveika su sąjungininkais, atveriamos galimybės per sausumos,

oro, jūrų bei kibernetinę dimensijas panaudoti įvairias ginkluotės platformas: orlaivius, kovines valtis, povandeninius laivus, kovos sraigtasparnius.

Šios pratybos – suderinamumo mūšio lauke pavyzdys, kai skirtingos ginklų sistemos ir platformos veikia papildydamos vienos kitas“, – sakė pratybas stebėjęs Lietuvos kariuomenės vadas gen. Valdemaras Rupšys.

Gegužės 28 d. Elektrėnų elektrinės komplekse Lietuvos kariuomenės SOP kartu su NATO sąjungininkais

atliko specialiąją operaciją: buvo pademonstruoti taktiniai veiksmai prie objekto, kuriame pagal pratybų scenarijų buvo įsitvirtinęs priešų pajėgų vadovavimo elementas ir veikė logistinė bazė. Lietuvos ir sąjungininkų specialiųjų pajėgų kariai blokavo objektą ir atliko infiltraciją žeme, vandeniui bei iš oro, neutralizavo priešų pajėgas ir taip

sudarė sąlygas tolimesnėms Lietuvos kariuomenės operacijoms kartu su sąjungininkais.

„Veikiame kartu su NATO sąjungininkais, naudojame didelį kiekį skirtingų vandens, oro ir sausumos platformų. Jos įgalina atlikti specialiųjų operacijų užduotis, kurių pagrindinis principas – netikėtumas ir greitis“, –

teigė Lietuvos kariuomenės SOP vadas plk. Darius Milašius.

Didžiausios Baltijos regione SOP pratybos sutelkė per 1 600 dalyvių iš keturiolikos NATO šalių, pratybas rėmė ir kitos Lietuvos institucijos: Valstybės saugumo departamentas, Lietuvos policija, Antiteroristinių operacijų rinktinė „Aras“, Valstybės sienos apsaugos tarnyba, Lietuvos šaulių sąjunga, Greitosios medicinos pagalbos stotis.

Pratybos „Liepsnojantis kalavijas“ Lietuvoje vyksta kasmet jau daugiau nei dešimtmetį, pagrindinis jų tikslas – stiprinti Lietuvos kariuomenės ir sąjungininkų specialiųjų operacijų pajėgumus, gerinti tarpusavio sąveiką ir stiprinti parengties lygį.

Lietuvos kariuomenės informacija
Št. srž. spec. levos Budzeikaitės nuotr.

JAV dislokavo dešimtąjį rotacinį batalioną

„Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) karių buvimas mūsų regione, ypač tokiais neramiais laikais, daug reiškia mūsų šaliai ir mūsų žmonėms. Tai ženklas, kad JAV kartu su Lietuva veikia išvien kovodamos su grėsmėmis. JAV kariai Lietuvoje kartu su NATO priešakinėmis pajėgomis yra geriausia Rusijos atgrasymo priemonė“, – Pabradėje gegužės 28 d. surengtoje JAV rotacinių batalionų keitimo ceremonijoje teigė krašto apsaugos viceministrė Greta Monika Tučkutė.

Ji dėkojo JAV už tvirtą paramą mūsų nacionaliniam ir regioniniam saugumui. Stovykloje „Herkus“ buvo nuleistos 3-67 tankų ir 1-9 artilerijos batalionų vėliavos ir vietoj jų iškeltos naujų JAV kariuomenės rotacinių pajėgų 2-8 kavalerijos ir 1-82 artilerijos batalionų

vėliavos.

„JAV dislokuoja Pabradėje jau dešimtąjį rotacinį vienetą. Nepertraukiamas amerikiečių rotacinių pajėgų buvimas siunčia žinią, kad JAV ir

toliau nepaliaujamai rūpinasi Lietuvos, NATO sąjungininkės, saugumu. Mūsų įsipareigojimas pagal Šiaurės Atlanto sutarties 5-ąjį straipsnį užtikrinti Lietuvos saugumą yra tvirtas ir nepalaužiamas. Šiuo metu, kai regione tvyro didžiulis nestabilumas, JAV karių buvimas regione atgraso nuo agresijos ir skatina taiką“, – per ceremoniją sakė JAV ambasadorė Lietuvoje Kara

C. McDonald.

Viceministrė G. M. Tučkutė krašto apsaugos ministro Lauryno Kasčiūno vardu išvykstantiems JAV batalionų vadams ir puskarininkiams įteikė krašto apsaugos sistemos medalius „Už pasižymėjimą“.

JAV ir NATO pajėgų buvimas Lietuvoje yra esminis atgrasymo veiksnys. JAV yra priėmusios sprendimą dėl nepertraukiamo amerikiečių rotacinių pajėgų dislokavimo Baltijos regione. Savo ruožtu Lietuva yra įsipareigojusi dėti visas pastangas, kad atvyks-

tantiems JAV kariams būtų suteikta visa reikalinga priimančiosios šalies parama ir sukurta tinkama infrastruktūra. JAV sunkieji batalionai Lietuvoje rotuojami nuo 2019 metų.

KAM informacija
Srž. spec. Karolio Kavotėlio nuotr.

„Grand Quadriga 2024“

Gegužės pabaigoje Generolo Silvestro Žukausko poligone užbaigtos bendros Vokietijos kariuomenės (vok. *Bundeswehr*), Lietuvos, Nyderlandų ir Prancūzijos-Vokietijos brigados plataus masto pratybos „Grand Quadriga 2024“.

„Pratybos „Grand Quadriga 2024“ išskirtinės tiek Lietuvai, tiek Vokietijai. Pirmą kartą nuo Šaltojo karo laikų Vokietija vykdo tokio plataus masto – divizijos lygmeniu – savo pajėgų perdislokavimo operaciją į rytinį NATO flangą, taip pat ir Lietuvą. Tai regioninių Aljanso gynybos planų, kurie patvirtinti pernai vasarą per NATO viršūnių susitikimą Vilniuje, dalis, kai realiomis sąlygomis siekiama

išbandyti jiems priskirtų pajėgumų operatyvų ir greitą permetimą į reikiamą operacijos rajoną“, – pažymėdamas Vokietijos įsipareigojimus Lietuvai sakė gen. Valdemaras Rupšys.

Pratybos buvo orientuotos į dvejų divizijų perdislokavimą iš centrinio Europos regiono į rytus, o beveik mėnesio trukmės laikotarpiui į Lietuvą sausuma, geležinkeliais, jūra ir oro transportu dislokuota per 3 000 Vokietijos karių bei 200 vienetų karinės technikos.

Krašto apsaugos sistemos medaliais ministras Laurynas Kasčiūnas apdovanojo Vyriausiosios sąjungininkų pajėgų Europoje vadavietės štabo viršininką adm. Joachimą Rühle'ę, Belgijos Karalystės kariuomenės vadą adm. Michaelį Hofmaną ir Vokietijos 21-osios mechanizuotosios brigados vadą brg. gen. Marco Eggertą. „Esame be galo dėkingi Vokietijai už jos lyderystę ir didelį indėlį prisiimant Baltijos regiono, ypač Lietuvos, saugumo stiprinimo atsakomybę. Pratybos „Grand Quadriga 2024“ yra vienas iš įrodymų,

kad NATO planai nėra tik popieriniai. Šios pratybos demonstruoja rimtą pasirengimą ginti mūsų gyventojus ir nuolatines pastangas tobulinti tarpusavio bendradarbiavimą bei gebėjimą greitai reaguoti“, – dėkodamas kariams sakė krašto apsaugos ministras L. Kasčiūnas.

Vadovaujant Vokietijos 10-ajai tankų divizijai per pratybas „Grand Quadriga 2024“ brigada „Geležinis

Vilkas“ veikė kartu su Vokietijos 12-ąja tankų brigada, 37-ąja mechanizuotąja brigada, Nyderlandų 13-ąja lengvąja pėstininkų bei Prancūzijos-Vokietijos brigadomis. Pratybų laikotarpiu Vokietijos kariuomenė Lietuvoje buvo dislokavusi tankų Leopard 2, pėstininkų kovos mašinų Puma, savaeigių artilerijos sistemų PzH 2000, atakos sraigtasparnių Tiger.

Keletą pastarųjų mėnesių Lietuvoje vykusios tarptautinės pratybos „Saber Strike“, „Immediate Response“, „Astral Knight“ bei „Grand Quadriga“ buvo sudedamosios NATO pratybų „Steadfast Defender 24“ dalys, kuriose dalyvavo per 90 000 karių iš 32 sąjungininkių šalių.

Lietuvos kariuomenės informacija
Št. srž. spec. levos Budzeikaitės nuotr.

Psichikos sveikatos ekspertai neabejoja, kad šimtai tūkstančių Ukrainos vyrų ir moterų, dalyvavusių karo veiksmuose, susiduria su rimtomis psichologinėmis traumomis ir jų pasekmėmis. Ne ką mažiau paveikti ir jų aplinkoje esantys civiliai, ypač vaikai. Karo veteranų psichologinėms traumoms ir jų pasekmėms aptarti gegužės antrojoje pusėje Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Andrejaus Sacharovo demokratijos plėtros tyrimų centras surengė tarptautinę konferenciją „Slaptosios karo žaizdos“ (angl. „Hidden Wounds of War“), kurioje pranešimus skaitė ekspertai iš Europos ir Šiaurės Amerikos, taip pat dalyvavo gausus būrys šios srities specialistų iš Ukrainos.

NEMATOMOS KARO

Pasekmės – kelioms kartoms

Konferencijos „Slaptosios karo žaizdos“ tikslas – apžvelgti naujausias reabilitacijos programas ir iniciatyvas, išnagrinėti bendradarbiavimo ir koordinavimo galimybes užsitikrinant paramą itin svarbioms ilgalaikėms pastangoms padėti Ukrainai susidoroti su pražūtingomis karo pasekmėmis. Pasisemti vertingų žinių į Kauną atvyko per 60 psichikos sveikatos specialistų iš Ukrainos. Siekiant aktualią informaciją pateikti kuo platesnei auditorijai, ukrainiečiai galėjo dalyvauti konferencijoje ir nuotoliniu būdu – užsiregistravo per 800 žmonių. Visi pranešimai buvo verčiami iš anglų kalbos į ukrainiečių kalbą.

„Idėja surengti šį pasitarimą kilo praėjusiais metais per ankstesnę Andrejaus Sacharovo konferenciją „Kaip laimėti ilgalaikę taiką: Ukraina ir pasaulis nutilus ginklams“. Tuomet nuotaikos buvo optimistiškesnės, 2022 m. rudenį teritoriniai laimėjimai buvo ką tik pasiekti ir viliamasi, kad vasaros kontrpuolimas atneš kur kas daugiau išlaisvintų teritorijų. Kitaip tariant, buvo laikas galvoti apie gyvenimą po karo, apie atsigavimą, – pasakojo konferencijos organizatorius, Andrejaus Sacharovo demokratijos plėtros tyrimų centro direktorius prof. Robertas van Vorenas. – Dabar žinome, kad šis karas greitai nesibaigs dėl labai paprastos priežasties – psi-

chopatiški Kremliaus vadovai nenori jo baigti. Tai, kad žuvo ar buvo sužeisti šimtai tūkstančių rusų vyrų – kai kuriais duomenimis, jų skaičius jau pasiekė pusę milijono, – jų nedomina. Žmogaus gyvybė neturi jokios vertės, visi yra nereikalingi mašinų sraigteliai, visiškai atitinkantys stalinistines tradicijas.“

Kadangi prof. R. van Vorenas gimė praėjus 14 metų po II pasaulinio karo šeimoje, kurioje karas buvo kasdienė tema, jis sako puikiai žinojęs apie ilgalaikes pasekmes, nes karas nesibaigia tą dieną, kai nutyla ginklai. Pasak jo, tam tikra prasme būtent tuomet mūsų galvose prasideda karas, kuris gali turėti pražūtingų pasekmių ir neabe-

ŽAIZDOS

jotinai persiduoda kelioms kartoms, o tokie ilgalaikiai karo padariniai bus neatsiejama Ukrainos dalis ir prisidės prie tolesnio šalies identiteto formavimosi bei neišvengiamai palies visus ukrainiečius vienodai.

14-ojoje tarptautinėje konferencijoje „Slaptosios karo žaizdos“ daugiausia dėmesio buvo skiriama būtent Putino tęsiamam naikinamojo karo Ukrainoje padariniams aptarti. „Jau šimtai tūkstančių Ukrainos vyrų ir moterų yra buvę fronto linijose ir daugelis jų susidurs su rimtomis psichikos sveikatos pasekmėmis, jiems reikės ilgalaikės pagalbos. Vis dėlto reikia galvoti ne tik apie karo veteranus: kadangi jie turi šeimas, yra bendruomenių dalis, todėl

aplinkiniai žmonės taip pat bus paveikti, – neabejoja Andrejaus Sacharovo centro direktorius prof. R. van Vorenas. – Be to, yra kovojusių karių palikuonių, todėl psichinės traumos greičiausiai turės pasekmių kelioms kartoms. Pastatus rekonstruoti gana lengva, kur kas sudėtingiau sutvarkyti karo padarinius psichikos sveikatai. Pasirūpinome, kad į šių metų konferenciją ir mokymus galėtų atvykti specialistų iš Ukrainos. Jiems šie mokymai ypač svarbūs, esame dėkingi visiems rėmėjams, kurie finansavo jų kelionės ir apgyvendinimo išlaidas.“

Kaune vykusioje konferencijoje pranešimus skaitė daugybė psichikos sveikatos ekspertų iš įvairių šalių.

Susirinkusius dalyvius pasveikino ir įžanginį žodį tarė VDU rektorius prof. Juozas Augutis, krašto apsaugos viceministras Žilvinas Tomkus, Andrejaus Sacharovo demokratijos plėtros tyrimų centro direktorius prof. R. van Vorenas, iš Jungtinių Amerikos Valstijų atvykusi A. Sacharovo įdukra Tatjana Jankelevič ir teisininkas, Ukrainos ginkluotųjų pajėgų kapitonas Masi Nayyemas.

Pranešimą apie Europą ir karą Ukrainoje skaitė VDU garbės daktaras, britų istorikas, rašytojas ir komentatorius, Oksfordo universiteto Europos studijų profesorius Timothy'is Gartonas Ash'as. Jis akcentavo, kad 2022 m. įvykusi Rusijos invazija į

Konferencija „Slaptosios karo žaizdos“ aktuali tiek gausiam būriui psichikos sveikatos specialistų, tiek plačiajai visuomenei.

Ukrainą pabaigė prieš tai vyravusią erą po Berlyno sienos griūties ir pradėjo naują etapą. Savo įžvalgomis šia tema dalijosi Londono karališkojo koledžo Psichiatrijos instituto psichiatrijos profesorius seras Simonas Wessely, o psichologė Magdalena Paluszkiwicz-Misiaczek ir Lesja Kharčenko pristatė savo knygą „Laukiant pirmosios šviesos“.

Antra konferencijos dalis buvo skirta gyvenimui po traumos aptarti, remiantis tikromis karą išgyvenusiu žmonių patirtimis. Šiai diskusijai vadovavo prof. Jana Javakhishvili iš Vokietijos, savo įžvalgomis pasidalijo Andrejus Ilčenko ir Viktorija Samo-va-Kataličuk iš Ukrainos, diskusijoje

dalyvavo psichikos sveikatos specialistai Ryszardas Chudy iš Lenkijos ir Robinas Imthornas iš Nyderlandų, o Lesja Kharčenko Kyjivo veteranų patirtis pristatė naudodama vaizdo įrašus.

Civiliai tapo taikiniu

Trečiojoje konferencijos dalyje buvo kalbama apie psichinę sveikatą ir nematomas traumas. Išsamų pranešimą šia tema skaitė gen. Romeo Dallaire'as iš Kanados. Dėl generolo ilgamečio įdirbio šioje srityje pranešimas buvo vienas laukiamiausių. 1993–1994 m. jis tarnavo Jungtinių Tautų taikos palaikymo pajėgose, bandančiose sustabdyti genocidą

Ruandoje. R. Dallaire'as yra Monrealio genocido ir žmogaus teisių studijų instituto vyresnysis mokslinis bendradarbis, taip pat vienas iš projekto „Will to Intervene“ vadovų.

Duodamas interviu tarptautinę konferenciją Kaune organizavusiam Andrejaus Sacharovo demokratijos plėtros tyrimų centrui generolas iš Kanados akcentavo, kad šiandien įprasti karybos principai yra pasikeitę, todėl civiliai tampa karo dalimi. Jis mielai sutiko dalyvauti konferencijoje, siekdamas pasidalyti savo patirtimi. „Pats visa tai iškentėjau, ir kai matau, kas vyksta Ukrainoje, man tai nėra panašu į filmo žiūrėjimą. Girdžiu vaikų balsus, užuodžiu baisų mirties tvaiką, jaučiu žmonių neviltį. Taigi ši konferencija suteikia man galimybę kalbėti apie sužeistuosius, kenčiančius dėl psichikos sveikatos problemų, – teigė gen. R. Dallaire'as. – Noriu, kad žmonės labai aiškiai suprastų, jog dabar Ukraina patiria aukų, bet vėliau jų bus dar daugiau. Tas skubos jausmas išnyks, visas adrenalinas ir baimė nulsūgs, bet liks psichologinės traumos. Jos gali išryškėti per kelias savaites, gali išryškėti per mėnesį. Bet gali būti ir taip, kaip su vienu iš mano karininkų, kuris nusižudė praėjus 15 metų po karo. Būtina žinoti, kad pasibaigus

karui susidursime su labai sunkiomis problemomis.“

Pasak jo, politikai ir valdžia gali manyti, kad pasieki taiką – ir viskas. Tačiau kariams, begalei nukentėjusiųjų, įskaitant civilius, karas nesibaigs. Pavyzdžiui, generolas pasakojo daugelį metų negalėjęs eiti į maisto prekių parduotuvę apsipirkti, nes ten tvyrantis nuostabus maisto aromatas jį tiesiog paralyžiavo: akimirksniu sugrįždavo Ruandos turgaviečių vaizdai – gatvėse iš bado mirštantys žmonės.

Gen. R. Dallaire'as taip pat akcentavo, kad labai svarbu šviesti žmones, jog psichikos sveikatos problemos nėra gėdingos, jos tokios pat garbingos kaip ir fizinės žaizdos ir jomis rūpintis būtina. Paprašytas palyginti karo veteranus Ruandoje ir Ukrainoje bei jų traumų specifiką, generolas sakė, jog panašus yra apleistumo jausmas, kad kovoji vienas, bet skirtumas tas, kad Ruandoje kariams niekas nedavė amunicijos, o Ukrainą ginklais remia Vakarai. Pranešėjas taip pat akcentavo dideles jaunų karių aukas ir Ruandoje, ir Ukrainoje. „Tai bus kartų problema – jaunų žmonių, kurie taps suaugusiais, neapykanta. Trečiasis elementas yra humanitarinės problemos mastas. Anksčiau profesionalios kariuomenės kariavo su profesiona-

Kaune psichikos sveikatos specialistai iš įvairių šalių dalijosi savo patirtimi, ieškodami veiksmingų būdų, kaip padėti ukrainiečiams.

liomis. Taip, per II pasaulinį karą buvo skriaudžiami civiliai gyventojai, bet tai nebuvo karo principas. O šiandien yra. Dabar civiliai yra karo dalis. Civiliams gyventojams daroma tyčinė žala, jie yra taikiny. Tai tikras genocidas. Po I pasaulinio karo, didžiausio masto karinio konflikto, viskas pasikeitė. Matome, kaip civiliai gyventojai, tautos

įtraukiami į karo žiaurumus“, – sakė gen. R. Dallaire'as.

Kūnas – prisimena, pokalbiai – gydo

Kaip vieną efektyviausių būdų padėti traumas patyrusiems veteranams gen. R. Dallaire'as įvardijo pašnekėsius apie savo patirtis: „Mes sukūrėme veteranams skirtą tarpusavio pagalbos sistemą, kad jie galėtų pasikalbėti su savais, tą patį patyrusiais. Kad galėtų apie tai, kas nutiko kare, papasakoti savo šeimai, draugams ir kolegoms, jiems reikia vėl viską išgyventi. Veteranai dažnai sulaukia klausimų: „Kaip buvo kare?“ Ir jiems sunku atsakyti. Gal kas nors tarstelėtų: „O, prisiminimai sugrįžo.“ Ne! Tai ne prisiminimai, šie žmonės iš esmės grįžo į mūsų lauką, vėl turi viską išgyventi, vėl jaučia skausmą. Kai prašote jų paaiškinti, kas buvo kare, jūs prašote jų vėl tai patirti. Todėl kariams labai reikia tarpusavio pagalbos. Reikia, kad jie galėtų kam nors paskambinti, susitikti, išgerti kavos, pasėdėti ten tris valandas ir neužduoti nė vieno klausimo, nepasakyti nė vieno žodžio. Tiesiog klausytis. Juoktis,

verkti kartu. Nes tai, ką jie patiria, yra ne tik vidinis, bet ir fizinis skausmas. Su šiomis traumomis kūnas ir protas yra susiję.“

Generolas pasakojo, kad vos tik grįžusio iš Ruandos jo kairiąją pusę per naktį sukaustė paralyžius, ir taip – 4 mėnesius: „Nežinojau, kas tai buvo. O paskui viskas staiga dingo. Kodėl? Nes dingo stresas. Vienintelis būdas, kaip veteranas gali atsikratyti streso, – kalbėti apie savo skausmą. Kad neišprotėtų: neįnikty į narkotikus, pornografiją, smurtą prieš savo šeimą. Kad aplinkiniai nekomentuotų, neužduotų kvailių klausimų, neteistų, o išklausytų. Blogiausias dalykas, ką gali padaryti visuomenė, tai ignoruoti karo veteranus, nepripažinti šių žmonių tokių, kokie jie yra. Turime leisti jiems pajusti, kad jie nėra vieniši. Nes dažnai jie jausis kalti dėl to, kad vis dar yra gyvi, kai jų draugai žuvo mūšio lauke. Pavyzdžiui, man prireikė 20 metų, kad atsikratyčiau tos kaltės, jog neišgelbėjome visų ruandiečių. Sudarykime karo veteranams sąlygas, kad jie pasijustų visuomenės dalimi, kad žinotų, jog jie nėra vieniši.“

Kita diskusija, kuriai vadovavo Janet H. Anderson iš Jungtinės Karalystės (JK), buvo apie tai, kaip būtų geriausia vystyti nacionalines pagalbos teikimo sistemas šioje srityje. Pranešimus skaitė: dr. Franziska Langner iš Danijos, Oysteinas Jackas Naessas iš Nyderlandų, plk. ltn. Sardaras Bahaduras ir dr. Darrenas Minshallas iš JK, dr. Denisa Dokulilova iš Čekijos.

Apie moralines žaizdas po karo tarptautinėje konferencijoje Kaune taip pat išsamiai kalbėjo lektorius iš Kanados dr. Stephanie Houle'ė prognozuodamas, kad didžiausios psichologinės bėdos į paviršių išlenda būtent po karo. Prof. Ericas Vermettenas iš Nyderlandų aptarė, kuo skiriasi potrauminio streso sindromas, stresas ir psichologinės traumos, o Kanados terapeutė, profesorė ir sveikatos bei socialinio teisingumo aktyvistė, dirbusi Siera Leonėje, Zambijoje, Etiopijoje ir Nikaragvoje, Rachel Thibeault pristatė bendruomeninės reabilitacijos modelius, kurie galėtų būti pritaikyti Ukrainoje.

Konferencija baigėsi itin svarbia

Į Kauną atvyko beveik 40 psichikos sveikatos ekspertų, kurie kartu su konferencijos pranešėjais ir svečiais iš Ukrainos gilinosi, kaip tobulinti paslaugas karo veteranams.

diskusija: kaip teikti pagalbą karo veteranams Ukrainoje dabar, kai resursai ir galimybės yra riboti. Pokalbiui vadovavo Robas Keukensas iš Nyderlandų, savo įžvalgomis pasidalijo psichikos sveikatos specialistai: prof. R. van Vorenas, dr. Haakonas Engenas iš Norvegijos, dr. Deirdre MacManus iš JK ir ukrainietės Kateryna Timakina ir Nataliia Umerenkova.

Kitą dieną po viešos konferencijos į Kauną atvyko beveik 40 ekspertų. Jie kartu su konferencijos pranešėjais ir svečiais iš Ukrainos, pasiskirstę į grupes, gilinosi, kaip tobulinti paslaugas karo veteranams.

Ukrainos psichikos sveikatos specialistai buvo supažindinti su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo problemomis tarp karių ir veteranų, taip pat buvo aptarti savipagalbos ir atsparumo aspektai. Šiuos mokymus organizavo Žmogaus teisių psichikos sveikatos organizacija *FGIP*, bendradarbiaudama su Tarptautine migracijos organizacija Ukrainoje. Per mokymus ukrainiečiai plėtė savo praktines žinias, kaip naudotis įvairio-

mis metodikomis ir priemonėmis, kad įgytų įgūdžių, kaip įveikti potrauminius reiškinius savo šalyje.

Kyjive bus įsteigtas psichikos sveikatos centras

Tikimasi, kad Kaune surengta 14-oji Andrejaus Sacharovo demokratijos plėtros tyrimų centro konferencija „Slaptosios karo žaizdos“ ir seminarai prisidės prie naujos iniciatyvos – Veteranų psichikos sveikatos kompetencijos centro Kyjive steigimo. Šių metų sausio mėnesį Žmogaus teisių psichikos sveikatos organizacija *FGIP*, kuriai taip pat vadovauja prof. R. van Vorenas, Londono karališkasis koledžas ir Taraso Ševčenkos nacionalinis universitetas pasirašė memorandumą, įsipareigodami Kyjive atidaryti Veteranų psichikos sveikatos kompetencijų centrą. Šiame centre bus teikiamos specializuotos veteranų psichikos sveikatos paslaugos ir renjami mokymai.

„Dabar kaip niekad svarbu sukurti centrą, kuris remtų veteranus ir asmenis, nukentėjusius nuo karo Ukrainoje. Siekdami, kad tai taptų realybe, džiaugiamės ir didžiuojamės galėdami bendradarbiauti su panašiais mąstančiais kolegomis iš Taraso Ševčenkos nacionalinio universiteto ir FGIP. Manau, kad tai yra neįtikėtina galimybė skatinti mainus, kurie tikrai praturtins mūsų organizacijas“, – po šio svarbaus įvykio išplatintame pranešime teigė prof. Paola Dazzan iš Londono karališkojo koledžo.

Pasirašytame memorandume universitetai numatė plėtoti visapusišką reabilitaciją teikiant karo veteranams ir platesnei visuomenei psichikos sveikatos paslaugas. Šiuo metu svarbiausia, kad būtų sukurta patikima metodika, atitinkanti Ukrainos socialinį ir kultūrinį bei ekonominį kontekstą, būtų tvari pokario tikrovėje ir atitiktų vietos poreikius.

Žmogaus teisių psichikos sveikatos organizacijos FGIP pranešime teigiama, kad naujasis Veteranų psichikos sveikatos kompetencijos

centras daugiausia dėmesio skirs moksliniams tyrimams, metodologijos kūrimui ir didelės darbo jėgos, kurios prireiks neutralizuojant karo pasekmes psichikos sveikatai, mokymui. Pasak pranešimo, milijonas ukrainiečių vyrų ir moterų pateko į kariuomenę, o skaičavimai rodo, kad mažiausiai 600 000 iš jų yra turėję patirties karo fronte. Šie skaičiai laikui bėgant ir toliau didės. Skaičiuojama, kad iki šiol beveik 100 000 veteranų prireiks profesionalios psichologinės pagalbos, kuri dabar vargiai prieinama.

Taraso Ševčenkos universiteto akademinė bazė šio centro steigimui buvo pasirinkta neatsitiktinai, nes norima, kad centras išliktų gana savarankiškas ir nepriklausytų jokiai ministerijų struktūrai bei teiktų paslaugas visoms vyriausybėms ir nevyriausybėms institucijoms, kurios siekia tokios paramos ir vadovavimo. Teigiama, kad laikui bėgant bus plėtojamas tolesnis tarptautinis bendradarbiavimas, jau nemažai šalių nurodė, kad nori investuoti į veteranų psichikos sveikatos programų kūrimą Ukrainoje.

„Norint įveikti didžiulius iššūkius, su kuriais susidurs Ukraina, ir teikti ilgalaikę struktūrinę paramą šioje srityje, reikės sukurti platų paramos tinklą visoje šalyje ir reabilitacijos paslaugų teikimo grandinę, apimančią vyriausybinių institucijų teikiamas socialines, sveikatos apsaugos, teisines paslaugas, taip pat nevyriausybinių bei pelno nesiekiančių organizacijų naujasias holistines reabilitacijos ir psichologinės pagalbos programas veteranams. Taip pat reikia struktūrizuotos ir vieningos metodinės medžiagos bei edukacinės programos, kad šiais resursais galėtų naudotis vietiniai ir regioniniai reabilitacijos centrai, patys veteranai ir jų artimiausia aplinka – sutuoktinis, atžalos, draugai ir asmenys, priklausantys socialinių kontaktų tinklui. Politikai provincijoje ir savivaldybėse taip pat turi išmanyti šią sritį, kad vietos lygmeniu gebėtų teikti paramą resocializacijos ir reabilitacijos programoms“, – teigiama oficialioje Žmogaus teisių psichikos sveikatos organizacijos FGIP svetainėje. ■

Parengė Ilona Skujaitė

PERGALĖS

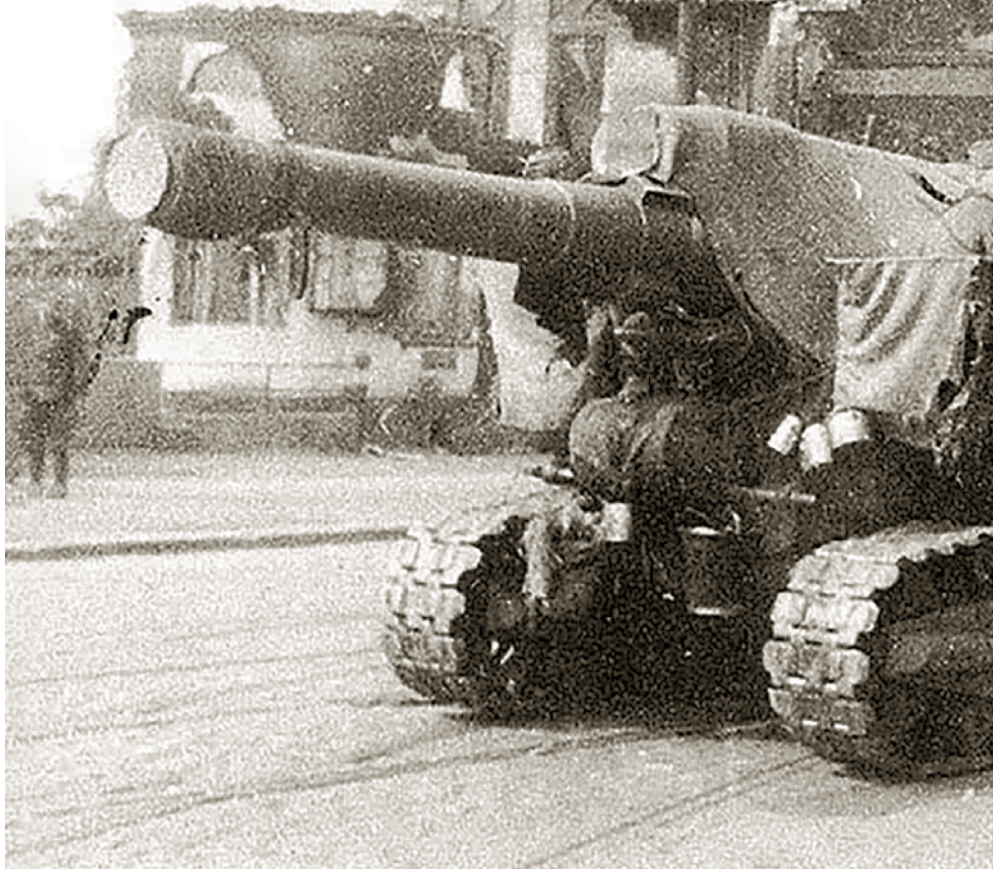
DARIUS SUTKUS

Gegužės 9-oji kiekvienais metais lydimama tam tikro pagyvėjimo ir kaskart nenuilstamai kartojamų standartinių formulių: „didžiosios pergalės diena“, „diena, kai pasaulis buvo išlaisvintas nuo fašizmo arba nacizmo“, „ačiū seneliui už pergalę“ ir t. t. Daugelis tokių klišių tiek įkalta į galvas, kad jas kartojantieji nejaučia reikalo patyrinėti, kaip ir kokia kaina ta pergalė buvo pasiekta. Ar iš tikrųjų viskas vyko būtent taip, kaip teigiama buvus? Ir galiausiai: ar iš tikrųjų Trečiasis Reichas žlugo būtent 1945 m. gegužės 9-ąją?

„Neįveikiama tvirtovė“

1945 m. vasarį Berlynas buvo paskelbtas įtvirtintu miestu (vok. *Festung-Berlin*). Propagandos ministerija nepailsdama tiražavo žinutes, kad tai – galingiausias Reicho bastionas, į kurį suduš puolėjų banga. Kažin ar tada tuo tikėjo dauguma vokiečių, tačiau viltis miršta paskutinė: buvo pradėta ruošti sostinės gynybai.

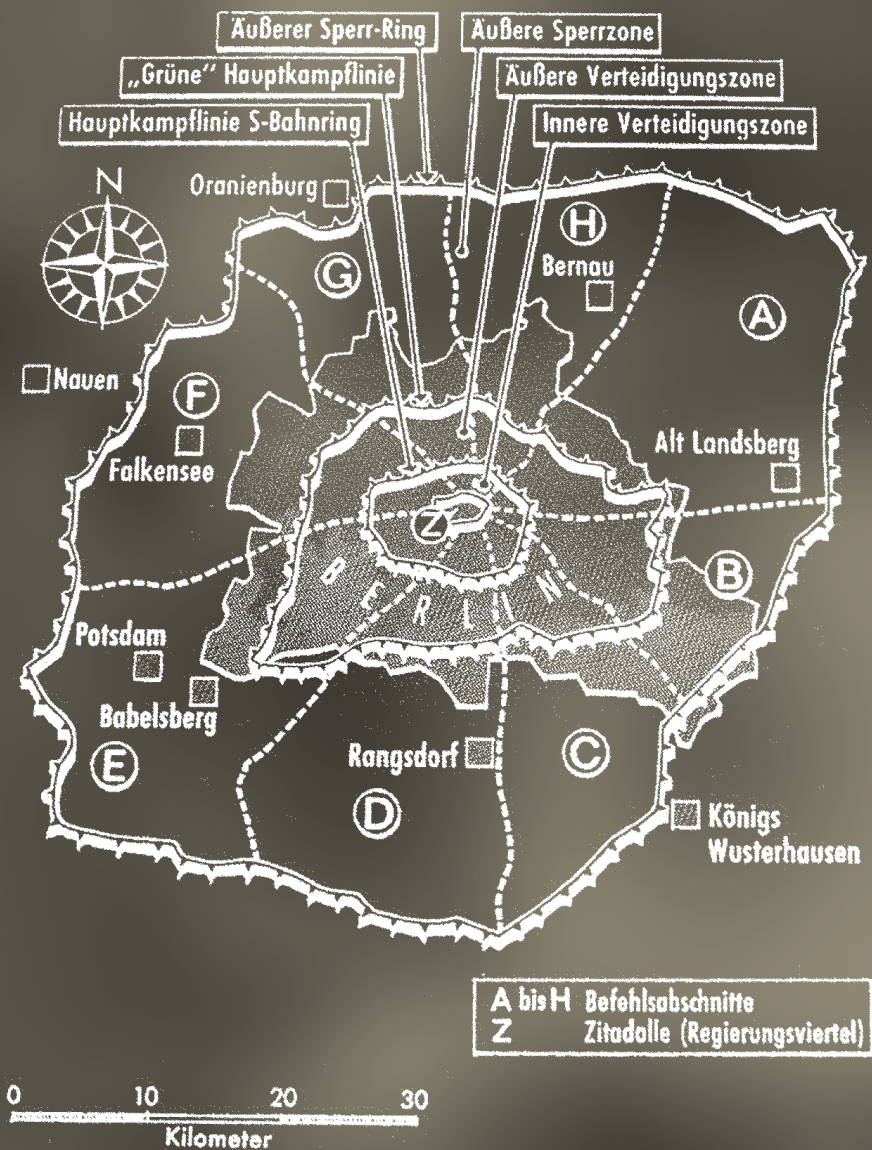
B 194

MITAI: ERLYNAS, 5 M.

Berlynas apsuptas. Į poziciją gabenama stambaus kalibro haubica – „Stalino kūjis“.

A bis H Befehlsabschnitte
Z Zitadelle (Regierungsviertel)

Tuometinis Berlynas – milžiniškas urbanistinis konglomeratas, kurio plotas daugiau nei 80 000 hektarų. Kartu su priemiesčiais jis užėmė apie 40x40 kilometrų. Tankiausiai užstatyta buvo centrinė miesto dalis, atskirus rajonus skyrė nemaži žalieji plotai ir parkai. Išplanavimas – reguliarus, su tiesių plačių gatvių tinklu, formuojančiu taisyklingus kvartalus, užstatytus mūriniais 4–5 aukštų pastatais (daugelis jų po masinių sąjungininkų antskrydžių buvo virę griuvėsiais). Per miestą tekanti Šprė upė ir su ja sujungtas kanalų tinklas, taip pat ežerai vakarinėje Berlyno dalyje – natūralios gamtinės kliūtys, kurias buvo įmanoma išnaudoti gynybai.

Paskubomis sukurtas sostinės gynybos planas. Miestas it didelis tortas buvo padalintas į aštuonis gynybos sektorius (A–H). Kiekvienam sektoriui numatyta po tris radialines gynybos linijas – išorinis gynybos žiedas užmiestyje, „žalioji“ pagrindinė gynybos linija priemiesčio zonoje, apie 15 km spinduliu nuo centro, ir linija aplink žiedinę miesto traukinio *S-Bahn* trasą. Svarbiausias atskiras gynybos rajonas (Z, „citadelė“; savo ruožtu jis buvo padalintas į sektorius *Ost* ir *West*) buvo pačiame centre, vyriausybinių pastatų kvartale.

Apsaugoti vieną didžiausių Europos miestų – nepaprastas, daug laiko ir sąnaudų reikalaujantis darbas. Berlyną paskelbus tvirtove, iškart buvo pradėti inžineriniai fortifikaciniai darbai. Tačiau netikėtai jie buvo nutraukti. Toks keistas elgesys gali būti paaiškintas dvejopai: pirma – nenoru sukelti gyventojų paniką (apie pora milijonų civilių buvo likę Berlyne, o jame esančios gamyklos funkcionavo iki pat šturmo); antra – neteisingu Adolfo Hitlerio įsivaizdavimu, kad sovietų puolimas išsikvėpė prie Oderio, vos už gero pusšimčio kilometrų nuo Reichskanceliarijos bunkerio. Atmosfera ten buvo nervinga, ir diktatoriui niekas neskubėjo prieštarauti, kad situacija kiek kitokia.

Bet paaiškėjus, kad raudonasis tvanas nesustabdytas, Berlyno įtvirtinimo darbai atnaujinti kovo mėnesį. Prieštankiniams grioviams ir kitiems įtvirtinimams įrengti planuota mobilizuoti 100 000 žmonių, tačiau pastoviai dirbo maždaug tik trečdalis. Susidurta su logistikos problemomis: trūko transporto, kuro, darbo įrankių ir maisto, būtino tokiam darbininkų kiekiui. Pritrūkus betono, prieštankinėms užtvarams statyti pradėtos naudoti parankinės medžiagos.

Nuomonės dėl gynybos organizavimo dažnai skyrėsi. Partiečiai turėjo savo įsivaizdavimą, kaip ir kur kasti apkasus ir statyti barikadas. Todėl jų nurodymu įrengti įtvirtinimai inžineriniu ar taktiniu požiūriu kartais atrodė kaip nesusipratimas. Tačiau kariškių nuomonės niekas neklausė, o kartais netgi kaišiojo pagalius jiems į ratus. Pavyzdžiui, pagrindinis Reicho architektas ir karo pramonės ministras Albertas Speeras bandė uždrausti kirsti medžius ir šalinti apšvietimo stulpus kariškiams, bandantiems įrengti atsarginį lėktuvų nusileidimo taką miesto centre...

Generolas leitenantas Helmutas Weidlingas atvykęs į Berlyną apibendrinė: „Jau balandžio 24 dieną įsitikinau, kad apginti Berlyno neįmanoma. Kariiniu požiūriu tas beprasmiška – vokiečių vadovybė tam tikslui neturi reikiamų pajėgų. <...> Skirstymas sektoriais ilgesniam laiko tarpui nėra tikslingas, nes visų jų vadai neturi net sukomplektuotų štabų.“

Reguliosios pajėgos,
atsitraukusios į Berlyną, jau buvo
gerokai nukraujavusios...

Realiai tą patį pakartojo ir kita pusė. Prieš dieną parengtame sovietų generolo Ivano Serovo pranešime Stalinui minima, kad, žvalgybos duomenimis, 10–15 km spinduliu nuo Berlyno nėra rimtų įtvirtinimų, o esantys silpnesni nei tie, kuriuos teko įveikti šturmuojant kitus miestus.

Tik vėliau, kai Berlynas jau buvo sovietų rankose, pradėta formuoti nuomonė, kad jis buvo paverstas „nejveikiama tvirtove“. Ši sovietų istorikų (tiksliau sakant, ideologų) klišė nedaug kuo skiriasi nuo Joseph'o Goebbels'o tiražuotos propagandos... Toks pavadinimas būtų tikęs, pavyzdžiui, Breslau (dabar – Wrocław), kurio įtvirtinimų sovietams nepavyko paimti tris mėnesius, – įgula pasidavė tik gegužės 6-ąją, dvi dienos iki Vokietijos kapituliacijos.

Pervertinti Berlyne buvusius įtvirtinimus, ko gero, padiktavo labai praktiška priežastis. Jei jo gynyba buvo išties silpna, kuo pateisinti, kad miestą teko šturmuoti gana ilgai?.. Be abejo, ne puolančiųjų neprofesionalumu, o partijos ir vyriausybės kariams įkvėpta drąsa ir ryžtu, todėl šie ir „sugebėjo įvykdyti neįvykdomą užduotį“...

„Gausios, iki dantų ginkluotos pajėgos“

Sovietinėje istoriografijoje (deja, ir kai kuriuose vakarietiškuose šaltiniuo-

se) minima, kad „Berlyno tvirtovė“ gynė gausi įgula – apie 90 000 gynėjų. Kitur šis skaičius padidinamas net dvigubai. Maža to, sudaromas įspūdis, kad tai buvo rinktinės, iki dantų ginkluotos pajėgos.

Deja... Skaičiai rodo ką kita. Geriausiai atveju Berlyno gynyboje dalyvavo ne daugiau kaip 12–15 tūkst. reguliariųjų pajėgų karių.

Jei Berlyno įgulos skaičių ir galima laikyti gauseniu, tai tik dėl mobilizuotų į *folksšturmą* senukų ir sukarintų organizacijų narių (ugniagesių, civilinės saugos, priešlėktuvinės apsaugos personalo ir pan.). Bene

...Gynėjų trūkumą turėjo kompensuoti senukai iš *folksšturmo*.

Berlyno operacijos išvakarėse tik vienas stambus vokiečių padalinys buvo pasirengęs jį ginti – tai 56-asis tankų korpusas, kuriame buvo apytiksliai 50 000 personalo, įskaitant užnugario tarnybas, kurių patirtis tiesioginiuose koviniuose veiksmuose buvo labai sąlyginė. Korpusą sudarė 18-oji ir 11-oji *Waffen-SS „Nordland“* tankų grenadierių divizijos (kiekvienoje apie 4 000 karių), 20-oji tankų grenadierių divizija (apie 1 000 karių), 9-oji parašiutininkų divizija (iki 4 000 karių; kai kurie autoriai nurodo, kad į Berlyną po kovų pasitraukė vos pusšimtis parašiutininkų).

Taigi, jau pralaužus gynybos liniją Zėlovo aukštumose, jį gynęs korpusas buvo smarkiai nukraujavęs.

Atskirai reikėtų paminėti tankus. 56-ajame tankų (!) korpuse tuo metu tebuvo tik Miunchenbergo tankų divizija, pradėta formuoti vos prieš du mėnesius. Divizija – skamba išdidžiai, bet po įnirtingų mūšių į Berlyno pozicijas pasitraukė tik jos likučiai: atskirais vertinimais, nuo 4 iki 12 tankų, artilerijos vienetas ir apie 200 karių. Berlyne buvo dar iki pusšimčio tankų, taip pat pažeistos nevažiuojančios šarvuotosios technikos, kuri buvo panaudota strategiškai svarbiuose vietose kaip įtvirtinti ugnies taškai.

Taip pat minimas 408-asis tautinės artilerijos korpusas (vok. *Volksartillerie-korps*), tiksliau, jo likučiai, ir Berlyno priešlėktuvinės gynybos 1-oji divizija.

Kovoms įpusėjus, į Berlyną buvo permestas papildymas – apie batalionas jūrininkų junckerių iš Rostoko ir keli *Waffen-SS* užsienio legionų padaliniai (prancūzai, danai, norvegai, latviai, ispanai – iki tūkstančio kovotojų).

Bene labiausiai motyvuoti kovotojai gynė paskutinę gynybos liniją – centrinį sektorių Z. Tai buvo kovinė grupė, kuriai vadovavo SS brigadenfiureris Wilhelmas Mohnke'ė, skubiai suformuota balandžio 26-ąją iš SS padalinių likučių – apie 2 000 žmonių.

blogiausia, kad *folksšturmas* buvo ne karinės vadovybės, o partinio pavaldumo organizacija – tai lėmė papildomą trintį ir nesklaidumą. Prie gynėjų iš dalies prisidėjo ir nepilnamečiai: norėdamas pasižymėti, *Hitlerjugendo* vadovas Arthuras Axmannas pradėjo formuoti padalinius iš jų, tačiau, kaip pasakojama, buvo necenzūriškai išplūstas gen. H. Weidlingo ir atšaukę savo įsakymą. Tačiau ne visi jaunuoliai jį išgirdo...

Iš viso formaliai buvo suformuoti 92 *folksšturmo* batalionai – jų skaičius teoriškai galėjo siekti apie 60 000, nors kai kurie šaltiniai apsiriboja 44 000. Balandžio 18 d. 30 batalionų buvo išvesti iš miesto, siekiant sustiprinti 9-ąją armiją, tad balandžio 19 d. mieste liko 24 000 *folksšturmerių*, ir batalionus teko pildyti iš naujo.

Puolant milijoninei raudonarmiečių masei, visos šių paramilitaristų pajėgos turėjo tirti it sniegas pavasarį dėl visai suprantamų priežasčių, kurias įvardijo buvęs Berlyno įgulos komen-

dantas gen. ltn. Wilhelmas Raithelis: amžius, blogas karinis pasirengimas ir ginkluotės trūkumas (iš tikrųjų trūko ne tik ginkluotės, bet ir amunicijos – geriausiu atveju ginklų pakako tik apie trečdaliui *folksšturmo*; likę be jų turėjo vykdyti pagalbines užduotis arba laukti, kol galės perimti ginklus iš nukautų kolegų. Vienintelis ginklas, kurio gauta pakankamai, buvo *pancerfaustai* – geras dalykas miesto kautynėse, bet, deja, vienkartinis).

Gen. W. Raithelio nuomone, tokio didmiesčio gynybai būtų prirėkę ne mažiau kaip 200 000 reguliariosios kariuomenės kadry. Papildyti išlikusius kovinius padalinius „tais, kurie tik pradėjo vaikščioti, ir tais, kurie jau beveik nustojo vaikščioti“, generolas atsakė – jo nuomone, tai būtų tik našta koviniams kadrams ir jų demoralizavimas...

Prieš prasidedant koviniams veiksams mieste, aukščiausias karinės vadovybės ešelonas įvertino sovietų pajėgas (apie 2,5 mln. gyvosios jėgos;

tiesiogiai šturmuoti Berlyną buvo mesta apie 470 000 karių ir 1 500 vnt. šarvuotosios technikos) bei jų puolimo greitį (apie 30 km per dieną) ir puikiai suprato, kad padėtis desperatiška. Armijų grupės „Visla“ vadovybė prognozavo, kad sovietai turi visus šansus užimti sostinę iki balandžio 22 d., ir ketino išvesti gynėjų įgulos likučius iš miesto.

Tačiau politinė konjunkštūra darė savo. Feldmaršalas Wilhelmas Keitelis pavadino šiuos ketinimus išdavyste ir sabotažu. Racionalų norą išsaugoti karių, paramilitaristų ir beginklų civilių gyvybes nustelbė propagandos ministro J. Goebbelso išsakyta deklaracija: „Keturiolikmetis, šliaužantis su *pancerfaustu* rankose link rusų tanko, vertas daugiau, nei dešimt mąstytojų, galvojančių, kad mūsų šansai lygūs nuliui.“

„Kaip Hitleris Berlyną užtvindė“

1945 m. gegužės 2-osios – paskutinės mūšio dienos – rytą Berlyno *S-Bahn* tunelius pradėjo semti vanduo. Užtvindyti požeminiai tuneliai, kur buvo radę priebėgą nemažai civilių ir sužeistųjų, ypač patraukė propagandininkų dėmesį.

Netrukus susiklostė tokia įvykio versija: neva pats Hitleris įsakęs „atidaryti upės šliuzus ir užtvindyti metro, kad šis taptų neišvažiuojamas. Fiureriui paprieštaravo: juk tuneliuose slepiasi daugybė taikių gyventojų, kurie žus, jei bus atverti šliuzai. Bet tai nesujaukino Hitlerio“ (Hitlerio adjutanto Otto Gunsche'ės parodymai sovietams). Šis naratyvas, pirmąkart paviešintas apie 1947-uosius, beveik žodis žodinė tiražuojamas ir kituose šaltiniuose. Vėliau jau nurodomas ir nuskendusiuo jų skaičius – iki 15 000.

O paskui siužetas panaudojamas ir meniniuose filmuose, aplipdant jį širdį draskančiomis detalėmis: raudonarmiečiai kartu su *Wehrmachto* kariais gelbsti moteris ir vaikus, keldami juos iš vandens, kliokiančio tuneliu, akimirksniu tapusiu mirtiniais spąstais...

„Titaniko“ verta scena. Tačiau kiek emociinga ji beatrodytų, faktai yra

Iš Berlyno metro tunelio išeina pasiduodantys miesto gynėjai.

tokie: užtvindymas prasidėjo ne šiauriau, kur teka Šprė upė, o prie Anhalto traukinių stoties po Landvero kanalu, gerokai į pietus nuo vyriausybinių rajono. Ir vanduo metro komunikacijas užliejo ne atidarius šliuzus, o dėl gerokai brutalesnės priežasties – sprogi-mo. Sovietų bombardavimo pasekmė? Berlyno centrinę dalį išties daužyte daužė artilerija, ir stambaus kalibro sviedinys ar bomba, pataikiusi į tą vietą, kur po kanalu ėjo tunelis, galėjo pramušti perdangą. Tačiau ši versija mažai tikėtina: teritorija tuo metu buvo jau užimta sovietų pėstininkų.

Vokiečiams tuo metu nebuvo priežasties, dėl kurios tektų užtvindyti požemines komunikacijas, greičiau atvirksčiai, ypač turint omenyje, kad jie stebėtinais saugojo susisiekimo infrastruktūrą, pavyzdžiui, pusė tiltų Berlyne liko nesusprogdinti, kad nenutrūktų elektros, dujų ir vandens tiekimas. Tunelių užtvindyti paskutinę mūšio dieną neapsimokėjo vien dėl to, kad visiško pralaimėjimo atveju jie lieka geriausia evakavimosi priemone. O Hitlerio, kuris neva davęs tokį beprotišką įsakymą, pagal oficialią versiją jau mažiausiai dvi dienos kaip nebebuvo tarp gyvųjų...

Tikėtinausia, kad komunikacijas užtvindė puolantieji, baimindamiesi, kad nebūtų užpulti iš užnugario požemiais prasiskverbusių vokiečių, arba

Sovietų kariai prie įėjimo į Berlyno metro. Požeminėse komunikacijose tuo metu slėpėsi daug civilių, buvo įrengtos ligoninės ir sandėliai.

Reichstagas tuojau po kapituliacijos. Nuotrauka padaryta iš buvusio parko pusės: visi jo medžiai sunaudoti kurui...

tikėdamiesi atkirsti pabėgimo kelius paskutiniams vyriausybinių rajono gynėjams, galbūt, ir aukščiausiai nacių vadovybei.

Po poros mėnesių, kai kanalo atkarpa buvo pertverta dambomis, nusausinus kanalo atkarpa konstatuota, kad sprogdinta profesionaliai, iš vidinės tunelio pusės. Neatsitiktinis ir sprogi-mo laikas – beveik lygiai aštuntą valandą ryto, lyg iš kovinio įsakymo.

Tokiu atveju sprendimą užtvindyti tunelius reikėtų priskirti to rajono puolimą vykdžiusiam 29-ojo šaulių korpuso vadui gen. G. Hetagurovui, o jo nurodymo vykdytojais laikyti jam

pavaldžios 2-osios inžinerinės šturmo brigados sprogdintojus.

Neatrodė, kad ši akcija būtų suteikusi puolėjams taktinės naudos. O padaryta žala nebuvo apokaliptinė, – vandens lygis daugelyje vietų nesiekė metro. Kiek vėliau, nusausinus tunelius, juose rasta apie 180 kūnų – veikiausiai tai buvo sužeistieji, mirę dar iki užtvindymo. Tik gerokai vėliau aukų skaičius padidintas kone šimtą kartų, o kaltė suversta „beprotiškam fiureriui“...

„Trečiojo Reicho simbolis“

Reichstago paėmimas buvo visada akcentuojamas kaip Berlyno šturmo istorijos kertinis akmuo. Dabar tai atrodo taip natūraliai, kad vien ištarus žodį „Reichstagas“, nekyla jokių abejonių: bendru įsitikinimu, užėmus šį statinį, Reichas kapituliuo.

Reichstagas – vokiškas parlamento atitikmuo. Jo pastatas buvo pradėtas statyti Šprė upės vingyje 1884-aisiais ir statomas dešimt metų. Iki nacionalsocialistų atėjimo į valdžią jame iš tikrųjų posėdžiavo parlamentarai. Tačiau jau 1933 m. Hitleris – kol kas Veimaro respublikos kancleris – pateikė prašymą prezidentui Pauliui von Hindenburgui surengti naujus parlamento rinkimus, sukeldamas aršius komunistuojančių parlamentarų protestus. Po mėnesio kilo stiprus Reichstago

gaisras. Posėdžiai buvo perkelti į šalimais stovėjusį Kroll-Opera pastatą. Maža to, Hitleriui uzurpavus valdžią, Vokietijos parlamentas kaip institucija visiškai nustojo savo vertės, faktiškai likdamas dekoracija nacionalsocialistų sprendimams tvirtinti. Patys vokiečiai tuo metu juokavo, kad operos pastate posėdžiaujantys 647 „parlamentarai“, prieš kiekvieną darbo dieną sugiedantys himną – tai brangiausiai apmokamas choras visame Reiche.

Galiausiai tokia dekoratyvinė įstaiga tapo pernelyg didele prabanga nacionalsocialistams. 1942 m. Hitleris tiesiog paleidžia parlamentą, prisiimdamas sau visus įgaliojimus.

Taigi 1945 m. pavasarį Reichstago pastatas nebuvo naudojamas, o Reichstagas kaip institucija neegzistavo jau tris metus. Jo tikrai negalima laikyti nei „Reicho širdimi“, nei „vokiškojo imperializmo židiniu“, nei „pagrindine nacistų irštva“.

Jei tokie epitetai ir būtų tikę, tai tik už kelių kvartalų buvusiai Reichskancelijai. Būtent Reichskancelijos komplekse telkėsi visas aukščiausios politinės, karinės ir administracinės valdžios aparatas, ten rezidavo ir Hitleris. Šis statinys ir buvo tikrasis Trečiojo Reicho simbolis.

Galiausiai, sovietai visada deklaravo, kad kovoja su nacizmu, o ne su vokiečių tauta. Ar tokiu atveju logiška kelti vėliavą virš Reichstago, ant kurio frontono puikavosi užrašas „Vokiečių tautai“?

Sovietų istoriografija nelabai draugauja su faktais. Schemoje nemažai netikslumų: nesužymėtos visos vandens kliūtys, Vidaus reikalų ministerija vadinama Himlerio namu, o didelis Tyrgarteno parkas kažkodėl sutalpintas į nedidelį plotą Tautos rūmų statybvietės vietoje. Palyginimui – 1945 m. kovo mėnesį daryta aerofotonuotrauka.

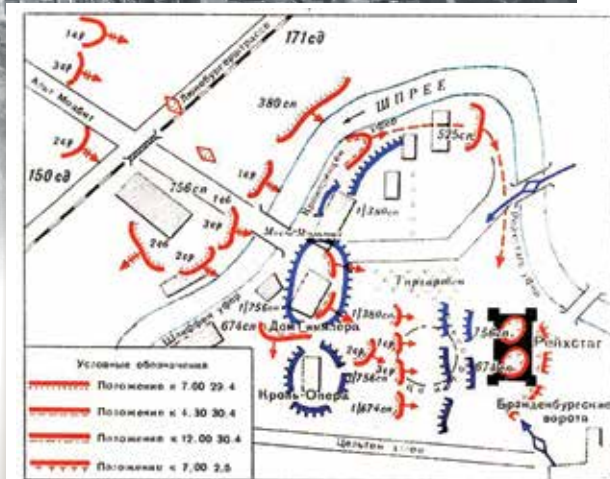

Схема 28. Уличные бои 756-го стрелкового полка в Берлине 29 апреля – 2 мая 1945 г.

Tad kodėl Berlyno šturmo istoriografijoje taip išryškintas Reichstagas?

Veikiausiai dėl sovietų fetišizmo simbolinėms datoms. Berlyno operaciją, prasidėjusią balandžio 16 d., politinė vadovybė buvo užsimojusi užbaigti per šešias dienas – iki Lenino gimtadienio sukakties. Tačiau balandžio 22 d. visiems tapo akivaizdu, kad „pasaulinio proletariato vado“ pagerbti nepavyks, – puolėjai tebebuvo tik Berlyno prieigose. Gatvių kautynės prasidėjo tik balandžio 25-ąją, o prie centro priartėta tik 27-ąją.

Tuomet politrukai prisiminė turį atsarginę datą – gegužės 1-ąją.

Tačiau likus dienai iki „tarptautinės proletariato šventės“, vokiečiai ir užsienio legionieriai kažkoku stebuklu vis dar kontroliavo keliasdešimties kvadratinį kilometrų ploto centrinį rajoną. Artimiausias punktas, kurį reikėjo užimti puolant iš šiaurinės pusės, – anapus upės esantis Vidaus reikalų ministerijos pastatas (jį sovietai kažkodėl vadino Himlerio namu arba Gestapu), šalia buvo Kroll-Opera, o

už didelės atviros plynės dunksojo apgriautas Reichstagas.

Dabar pagrindiniu tikslu tapo būtent jis, nes pradėjo aiškėti, kad net „faršo atakomis“ pagrindinės Hitlerio būstinės – Reichskancelijijos – norimu laiku pasiekti nepavyks...

„Vėliavnešių varžybos“

Šiam rajonui užimti sovietai metė visą diviziją. Buvo paskelbta, kad tiems, kas iškels raudoną vėliavą virš Reichstago, bus įteikta po Didvyrio žvaigždę. Visiems – nuo vėliavnešių iki divizijos vadovybės.

Prasidėjo karštligiška konkurencija.

Žinoma, niekas nenorėjo tapti didvyriu po mirties, ypač paskutinėmis karo dienomis. Kita vertus, auksiniai ordinaimai pakelėje nesimėto...

Atsirado norinčiųjų pagudrauti: kelis kartus vadovybė gavo pranešimus, kad vėliava jau iškelta. Vėliau, apgavystėms paaiškėjus, buvo teisi-

Net perėjus Moltkės tiltą ir užėmus vadinamąjį Himlerio namą, prie Reichstago prieiti nebuvo paprasta. Vėliau kažkas teisinsis, kad „fašizmo irštva“ buvo fortifikuota it neprieinama tvirtovė.

Daugelis ten išsakytų dalykų – netikslūs, o kai kas – visiška fantazija. Pavyzdžiui, labai įdomiai skamba sakinytis apie zenitinius pabūklus ant Reichstago stogo. Kam jie ten? Numušinėti oro taikinius, kurių ten nebe galėjo būti? Viršum Reichstago pikiruojantys sovietų lėktuvai tuo metu, kai jį šturmo savi pėstininkai, – taip galėjo vykti nebent tik vėlesniuose fotomontažuose. Priešlėktuvinių pabūklų ant tame rajone buvusių statinių vokiečiai, net ir labai norėdami, nebūtų sugebėję pastatyti – nebuvo stogų, o kai kur – net perdangų. Visa išlikusi zenitinė artilerija (ne daugiau aštuonių 8,8 cm *Flak 37* ir vienas 2 cm *Flak-Vierling*) buvo išdėstyta ten, kur ir turėjo būti, – ant žemės, pritaikyta sovietų pėstininkų ir juos lydinių tankų atakoms atmušti.

Beje, apie tankus. Atskaitoje minimas „didelis prieštankinis griovys“ į vakarus nuo Reichstago – iš tikrųjų apleista pilna vandens statybvieta toje vietoje, kur turėjo iškilti Tautos rūmai. Ten pat buvo du tiltai ir vienas į žvalgybą mūšiu pasiūstas sovietų tankas *T-34*, užuot važiavęs tvirtesniu, pasirinko artimesnį, medinį. Važiuodamas juo, įlūžo ir paskendo, šitaip sutaupęs vieną *pancerfaustą* gynėjams.

Oficialiai teigiama, kad artimosiose Reichstago prieigose buvo iškastos stovimų apkasų linijos, įrengta 15 ilgalaikių ugnies taškų, o paties pastato apatiniai aukštai buvo apkasti žemėmis. Aerofotonuotraukos to visiškai nepatvirtina, o ypač absurdiškai atrodo paskutinis teiginys – matyt, tas, kas jį kūrė, patingėjo pažiūrėti net į Reichstago nuotrauką – vien jo cokolinis aukštas siekia kelis metrus...

Viena absurdiškiausių legendų, kad Reichstago įgulai sustiprinti *Luftwaffe* netoli jo numetė desantą – jūrininkus iš Rostoko. Apie šiuos junkerius jau kalbėjome; tereikia atkreipti dėmesį, jog pirmasis, kuris sukūrė istoriją apie „jūrininkus-parašiutininkus“, nelabai įsivaizduoja techninių tokios akcijos galimybių. Jūrininkai tikrai buvo atskraidinti į Berlyną, tačiau išlaipinti įprastu būdu – aerodrome...

Tokie ir kiti mitai, be abejo, galėjo būti sukurti iš nežinojimo, tačiau vėliau niekas, net profesionalūs kariniai istorikai, neskubėjo jų patikslinti. Įspūdingų fantazijų fone „pergalės karių žygdarbis“ atrodo svaresnis...

namasi, kad įvyko nesusipratimas: neva kariai, šturmuodami pastatus, pakabindavo ant palangių raudonas skiautes, kad būtų aišku, jog patalpos užimtos...

Pirmieji į vis dar ginamą Reichstago pastatą naktį sugebėjo prasibrauti du 79-ojo šaulių korpuso politiniai darbuotojai, saugomi raudonarmiečių skyriaus. Visiškai nežinodami vidaus išplanavimo, į viršų grupės nariai lipo pasišviesdami vieninteliu trofėjinu žibintuvėliu, už kiekvieno kampo mėtydami granatas. Apie 22.30 val. užlipę ant stogo tamsoje jie pamatė raitos „pergalės deivės“ (iš tikrųjų – Vokietijos personifikacijos) skulptūros siluetą...

Apie tai, kad vėliava jau plevėsuoja, buvo pranešta radiograma, kurią reikėtų cituoti pažodžiui:

„Draugas 10-asis. Praneša *Dozor-5*. Jūsų įsakymas įvykdytas: mano vaikinai pirmieji iškėlė pergalės vėliavą Reichstago viršuje, ant kažkokios karūnuotos bl...!“

Tai, ko gero, jau ketvirtoji vėliava, keliami virš Reichstago. Žymiuosius kadrus vėliau teko parengti, nes vienas vėliavnešių tuo metu segėjo kiek daugiau laikrodžių, nei įprasta...

Išvaduotojas išvaduoja vokiečių nuo dviračio. Dabar šiai nuotraukai bandyta sugalvoti kitų kontekstų, pavyzdžiui, rekvizavimo. Tačiau nuotrauka daryta jau po kapituliacijos, ir kažin ar dviratį būtų reikėję rekvizuoti tarnybinėms reikmėms...

Vidurnaktį ant stogo užsikorė dar viena grupė, pakviesta įsitikinti fakto tikrumu. Ir ten... jie iškėlė savo vėliavą!

Gerokai po vidurnakčio susipažinti su situacija atvyko 756-ojo šaulių pulko vadas. Jo necenzūrinė kalba, išvertus literatūriškai, skambėtų maždaug taip: „Maža kas ten kabo, o oficiali vėliava, patvirtinta armijos karinės tarybos, vis dar tebėra vadinamajame Himlerio name. Ir iškelti reikia būtent ją.“

Tai buvo atlikta gegužės 1-osios rytą, jau išaušus. Veikiausiai pulko vadas pergudravo visus: ruso ir gruzino („didžiosios rusų tautos“ atstovo ir Stalino tautiečio) tandemą iškelta vėliava tapo puikiai surežisuota viešųjų ryšių akcija, ypač atitikusia ideologinę konjunktūrą.

Bet tai dar ne viskas. Gegužės 2-ąją ant Reichstago stogo užsiropštė dar viena trijų karių grupė kartu su karo korespondentu Jevgenijumi Chaldėjumi, o jo padarytos nuotraukos tapo medijų ikonomis. Tiesa, teko jas paretušuoti: dėl dramatiškumo pridėti truputį

dūmų antrajame plane, o svarbiausia – panaikinti marodieravimo įkalčius: ant abiejų vieno išvaduotojo riešų buvo po laikrodį...

Ar atnešė pergalę „Pergalės vėliava“

Oficialioji versija tokia: vėliava, iškelta virš Reichstago, – tai Berlyno kautynių pabaiga, o kartu ir viso Reicho krachas.

Bet Reichstagą gynusi įgula tuo metu dar niekur nebuvo dingusi. Mažai, ji organizavo kontrataką. Pastato šturmuotojai užgniaužė šį bandymą liepsnosvaidžiais. Ugnies apimtame pastate kovoti nebuvo įmanoma, tad vokiečiai, likę jame, pasiūlė derybas su sąlyga: sovietai turi atsiųsti derėtis ne mažiau nei pulkininką. Pulkininkai buvo kažkur užnugaryje, tad pulkininku perrengė priešakinėse pozicijose buvusį augalotą leitenantą, kuris pateikė pasiūlymą kapituliuoti. Įgula

sudėjo ginklus tik kitos dienos rytą. O atskiri pasipriešinimo židiniai dar laikėsi iki gegužės 5 dienos.

Nutilus šūviams Berlyne, pasipriešinimas dar tęsėsi: gen. Walterio Wencko padaliniai prie Oderio pasidavė tik gegužės 7 d., o vokiečių įgula, apsupta Kuržemėje, laikėsi net iki gegužės 10-osios.

O kaipgi tuomet gegužės 9-oji – „didžiosios pergalės šventė“?

Būtina žinoti: besąlyginės kapituliacijos aktas buvo pasirašytas Reimse 1945 m. balandžio 7 dieną.

Tačiau Stalinui tai nepatiko – jo vizija buvo kitokia: pompastiškai priimti kapituliaciją sovietų užimtame Berlyne, o ne Vakarų fronte. Jis pareiškė: „Reimso sutarties negalima atšaukti, bet negalima ir pripažinti...“

Sajungininkai sutiko su šia kazuistika ir įsipareigojo kurį laiką tylėti.

Naujo kapituliacijos akto pasirašymas įvyko gegužės 8-osios vakare, 22.43 val. (Maskvos laiku – gegužės 9 d. 0.43 val.).

Beveik visą parą buvo slepiama svarbi žinia – žinia apie karo pabaigą. Visi, kas žuvo tuo metu, iš esmės žuvo beprasmiškai. Jei ne sovietų ambicijos, pergalę galėjo sutikti daugiau karių viena diena anksčiau.

„Kaip išvaduotojai miestiečiais rūpinosi“

Su kokia realybe susidūrė berlyniečiai, paskelbus karo pabaigą?

Rusnete vis pasirodo nuotraukų, kuriose besišypsantys lauko virtuvių

virėjai dosniai dalija košę suvargusiems berlyniečiams, o sanitarai tvirsto karo belaisvių žaizdas. Atseit, štai jie – Raudonosios armijos žiaurumai! Pasitaiko „mokslinių tyrimų rezultatų“, pagal kuriuos... vokiečiai bėgo į sovietinį sektorių, nes neva amerikiečių okupacija buvo baisesnė.

O kas netiki tuo, tas rusofobas, o gal net neonacistas!

Bet ar mums, gyvenusiems sovietmečiu, neišsivystė imunitetas „Pravdos“ stiliaus melui? O gal meluoja tūkstančiai amžininkų, kurie kaip susitarę tvirtina „išvaduotojus“ mokėjus tik laužytas frazes „Hendehoch“ (vok. *Hände hoch*; liet. rankas aukštyn), „Ūr, ūr!“ (vok. *die Uhr*; liet. laikrodis) ir „Frau, komm!“ (vok.) (liet. moterie, ateik!).

Kai tik kovos baigėsi, Berlyne prasidėjo kelių dienų trukmės nugalėtojų išgertuvės, o po pagirių – marodieravimas. Kaip ir visoje užimtoje buvusio Trečiojo Reicho teritorijoje. Išvaduotojai neteisiami, tad jie savinasi viską – ne tik asmeniniam naudojimuisi, bet ir siuntimui į namus. Ar tą

žinojo vadovybė? Be abejo: minima, kad kareiviams buvo oficialiai leidžiama siųsti iki 5 kg, o žemesniesiems karininkams iki 10 kg trofėjų. Bet veikiausiai tokios normos buvo nustatytos tik popieriuje, o kiekvieno siuntinio nepasversi. Generaliteto grobį išvis būtų buvę keblu pasverti – jis buvo gabenamas ištisais vagonais.

Gėrybes savinasi ne tik rekvizuodami, bet ir vogdami ar atvirai plėšikaudami. Vogdavo net pavogtą – jau Berlyno šturmo metu pasitaikydavo atvejų, kai raudonarmiečiai vogdavo vieni iš kitų... net vokiškus *pancerfaustus*. Tokia tad „tvirta fronto draugystė“, kuria netikėti nėra pagrindo – tai 8-osios armijos vado gen. V. Čiuikovo liudijimas, išsakytas vienoje konferencijoje.

Dvi tikrovės apie kariškių ir civilių santykius. Formaliai okupuotos Vokietijos gyventojams buvo garantuojamas saugumas; kita vertus, propaganda jau ne vienus metus ragino „užmušti vokiečių“ ar „keršyti fašistams“.

Apie nugalėtojų savavaldžiavimą ir smurtą „fašistų“, ypač „fašisčių“, atžvilgiu, ko gero, nesiplėšime. Neseni įvykiai Bučeje – tai tik šiek tiek kuklesnis to „senelių žygdarbių“ variantas, kurį pakartojo jų anūkai...

Be abejo, oponentai, palietus tą temą, dabar visur kaišioja Stalino įsakymą, kuriuo draudžiama taikyti prievartą civilių vokiečių atžvilgiu. Arba kaip neginčijamą įrodymą pateikia 5-osios smogiamosios armijos vado gen. Nikolajaus Berzarino įsakymą Nr. 1, išleistą dar balandžio 25-ąją, kuriuo jis skelbia si Berlyno komendantu ir garantuoja gyventojams „saugumą ir gyvybę“.

Tą dieną Berlyno mūšiai vyko visu smarkumu, o smogiamosios armijos artilerija daužė viską, ką galėjo. Bet svarbiausia – saugumo garantijos paskelbtos, o jūs jau žinokitės... Beje, paties naujojo Berlyno komendantu drausmingumą apibūdina faktas: neilgai trukus Berzarinas užsimušė,

girtas lėkdamas motociklu Berlyno gatvėmis.

„Mūsų taikynys vienas – Berlynas“. Vokietijos sostinė buvo tapusi griuvusių krūva. O kodėl gi ne? Vietiniai atstatys...

Nors buvo teigiama, kad berlyniečių maitinimo klausimas išspręstas, gyventojams raciona tekdavo papildyti ir taip...

Vienas didžiausių Europos didmiesčių iš tikrųjų buvo tapęs baisinga griuvėsių krūva. Iki 20 proc. pastatų buvo sugriauti negrįžtamai, apie 70 proc. pažeisti. Berlyniečiai buvo masiškai telkiami dirbti viešųjų darbų. Jau gegužės 29-ąją visos 15–65 metų amžiaus moterys imtos registruoti griuvėsių valymo darbams. Paskaičiuota, kad vienam berlyniečiui, tuomet išlikusiam mieste, būtų tekę išvalyti apie 30 kubinių metrų griuvėnių, o jei atmestume vaikus ir nedarbingus asmenis, šis kiekis būtų dar didesnis. Buvo surinkta apie 60 000 moterų – sovietų paskaičiavimais, darbo turėjo užtekti dvylikai metų. Iš tikrųjų griuvėsių valymas baigėsi maždaug tik 1957-aisiais.

Sunkus fizinis darbas, savaime suprantama, reikalauja kalorijų.

Išvaduotojai nepailsdami pasakoja, kaip jie iš visų jėgų stengėsi aprūpinti Berlyną maistu: „buvo išduota 105 000 tonų grūdų, 18 000 tonų mėsos produktų, 4,5 tonos riebalų, 6 tonos cukraus“, o vienas gyventojas per savaitę turėjo gauti „iki 3 kg duonos, 0,5 kg mėsos, beveik 1,5 kg cukraus, 350 g natūralios kavos, taip

pat daržovių ir pieno produktų“.

Tačiau raktiniai žodžiai: „turėjo“, „iki“, „beveik“. Labai įtartinai skamba ir „mėsos produktai“ bei „natūrali kava“, juolab kad minima, jog pirmosiomis dienomis po kapituliacijos miestui būtinas maisto poreikis buvo patenkintas tik 2 proc., t. y. du milijonai gyventojų tiesiog badavo.

Gegužės 15 d. okupacinė sovietų administracija įvedė maitinimo kortelių sistemą. Geriausias racionas buvo paskirtas kultūros ir meno veikėjams – šių dienų terminais, įtakotojams ir nuomonės formuotojams. Antros kategorijos davinys, skirtas sunkų darbą dirbantiems, idealiu pavidalu turėjo atrodyti maždaug taip: 400 g bulvių, 200 g duonos, 25 g mėsos, 10 g cukraus, truputis kavos ir druskos. Jo maistinė vertė siekė iki 2 500 kalorijų, bet, ko gero, taip buvo ne visada.

Senukams, vaikams, nedarbingiems ir politiškai nepatikimiems asmenims teko tenkintis III kategorijos davinio kortele, vokiečių praminta *Friedhofskarte* – bilietu į kapines... Jei pigi

darbo jėga turėjo bent nenumirti iš bado, tai III kategorijos vartotojams išduodamo maisto energetinė vertė vargiai siekė 1 250 kalorijų – panašiai kaip nacių koncentracijos stovyklose.

Kitaip tariant, pergalė atnešė badą ir praradimus, o vieną totalitarinį režimą pakeitė kitas.

* * *

Ar buvo įmanomas kitoks sprendimas? Tiesmukai kalbant, šis klausimas skambėtų taip: ar buvo galima išvengti tokių aukų? Be abejo: jei Berlynas būtų apeitas iš flangų ir blokuotas (sovietai turėjo visas galimybes tai padaryti), jo įgula būtų pasidavusi gal net iki gegužės 8-osios, o pats miestas būtų išvengęs civilių ir abiejų pusių kariškių žūčių. Tačiau nebūtų nei raudonos vėliavos virš Reichstago, nei kitų mitologinių patriotinių motyvų, kurie minimi metai iš metų.

Pažymima, kad sutriuškinta Vokietija po karo atsikėlė iš griuvėsių ir tapo išsivysčiusia demokratine šalimi. Užtat Rusija per tuos metus surengė keliasdešimt pergalės paradų... ■

„Puikiai suplanuota operacija“

Berlyno operacija – paskutinis taškas Reicho sutriuškinimo istorijos puslapyje. Masių sąmonėje ji – esminis akcentas, ryškiausiai žibantis perlas pergalės vainike.

Psichologiškai – taip. Faktiškai – ne visai. Kiekvienas perlas gali turėti paslėptų defektų, o jo kaina gali viršyti sveiko proto ribas.

Bet ar tai svarbu, jei už jį sumoka kiti, o pasipuikuoti taip norisi?..

Berlynas iš anksto numatytas ne tik kaip strateginis tikslas, bet ir aukštą statusą suteiksiantis dalykas. Frontų vadai tai puikiai žinojo, ir šioje konkurencinėje kovoje galėjo išlošti tik tas, kurio nevaržo jokie principai ar moraliniai stabdžiai: laimėjimas pernelyg didelis, ant kortos pastatyta viskas. Todėl Berlyno operacija, atrodanti vientisa, iš tikrųjų buvo trijų maršalų lenktynės, veikiau – finišo tiesioji, kuri pasibaigė G. Žukovo pergale. Tik tarp frontininkų kažkodėl neprigijo jam suteiktas oficialus „pergalės maršalo“ titulas. Patylomis jį vadino mėsininku. Žukovo savi kariai bijojo labiau nei vo-

kiečių. Visi žinojo: jei į pozicijas atvyko Žukovas, – lauk frontalinės atakos. O Berlyno operacijos metu atakos buvo ypač kruvinos, ir kiekvienas maršalo įsakymas susivesdavo į vieną reikavimą: „bet kuria kaina!“

Planas, pateiktas Vyriausiosios karinės vadovybės (rus. *Stavka*), ragino tiesiog lėkti galvotrūkčiais: jau per pirmą operacijos parą pralaužti Zėlovo aukštumų gynybą, šeštą dieną užimti Berlyną, o vienuoliktąją susitikti su amerikiečių pajėgomis prie Elbės.

Zėlovo šturmas prasidėjo balandžio 16-osios naktį (3 val.). Pralaužos ruožas, Žukovo įsakymu, buvo apšviestas beveik pusantrą šimto zenitinių prožektorių. Vėliau kino epopėjose buvo vaizduojama scena: blykstelėjus galingam šviesos srautui, išgąsdinti ir apakinti vokiečiai paniškai bėga iš apkasų.

Žiūrovams, be abejo, tai patiko.

Nepaisant įspūdingo sumanymo, tinkančio kino filmui, realybėje jis nebuvo toks ryškus, kaip vaizduojama. Trys vokiečių gynybos linijos stato-

kuose šlaituose prieš pražliugusią lygumą, – tokių pozicijų neįmanoma paimti frontaline ataka. Nebent užverčiant priešą mėsa, būtent kaip ir mėgo Žukovas. Prožektoriai ne ką pagelbėjo. Fronto suvestinėje jų minima buvo tik apie tris dešimtis, o atakos metu dalį jų sunaikino atsakomoji ugnis: juk šviesos šaltinis tamsoje – tai aiškus taikynys. Likusių sveikų žibintų efektas abejotinas. Ir štai dėl ko.

Prieš ataką sovietai į priešakines vokiečių pozicijas atidengė baisų artilerijos škvąlą, bet vokiečiai, tą numatę, buvo pasitraukę į tolimesnį gynybos ruožą. Užtat sprogimai suformavo tokią tirštą dūmų ir dulkių uždangą, kad prožektorių šviesa nesugebėjo jos pramušti.

Rūke, mirgant šviesai ir šešėliams, pėstininkai tiesiog prarado orientaciją. Manevro laisvės nebuvo ir dėl pelkėtos, kanalų išvagotos vietovės – visa puolančiųjų masė telkėsi ir grūdosi ant magistralinio Kiustrino–Berlyno kelio, kur vokiečių buvo prisišaudyta iš anksto.

Čia atsitiko dar baisesnis dalykas. 8-osios gvardijos armijos pėstininkus, įstrigusius puolimo ruože, iš užnugario pradėjo spausti 1-osios tankų armijos technika, nors pagal išankstinį susitarimą tankai turėjo flanguoti aukštumas.

Šturmuojamos Zėlovo aukštumos. Tai buvo paskutinė rimtai įtvirtinta vokiečių gynybos linija, savotiški „vartai į Berlyną“.

„Matyt, norėdamas pagreitinti puolimo tempą, <...> fronto vadas (Žukovas, – aut. past.) nusprendė mesti į mūsų ruožę vykstančias kautynes 1-ąją tankų armiją ir 11-ąjį atskirąjį tankų korpusą... Kada tankų junginiai pradėjo kirsti 8-osios armijos kovinę rikiuotę, keliuose pasidarė dar didesnė grūstis, o išsiskleisti į šalis nebuvo įmanoma“, – rašė apie tai pėstininkų atakai vadovavęs gen. V. Čiuikovas.

Zėlovo aukštumos vis dėl to buvo užimtos balandžio 19-ąją, stipriai atsilikus nuo numatyto grafiko. „Vartų į Berlyną“ išlaužimo kaina buvo baisi: dalis pėstininkų žuvo užspausiti savo tankų armijos tiesiogine šių žodžių prasme. Oficialiais duomenimis, nukautųjų ir sunkiai sužeistųjų skaičius siekė 361 367 (15 712 karių per parą; palyginimui: Stalingrado kautynėse – 6 392 per parą).

„Draugiškos ugnies“ epizodų Berlyno operacijoje būta nemažai – jie minimi net sovietiniuose šaltiniuose, kurie paprastai būna pernelyg herojiški. Jau pradėjus veržtis į Berlyno priemiesčius, puolančias pajėgas dažnai užklupdavo sava aviacija.

„Mūsų giliai gerbiami lakūnai pranešdavo, kad užduotis įvykdė visu šimtu procentų. Sutinku! <...> Tačiau, gerbiami draugai lakūnai, reikėtų išspręsti klausimą: kaip išvengti savų

Kas negali kautis, tegu bent ginklus valo. Operacija buvo vykdoma pagreintais tempais, bet kokia kaina.

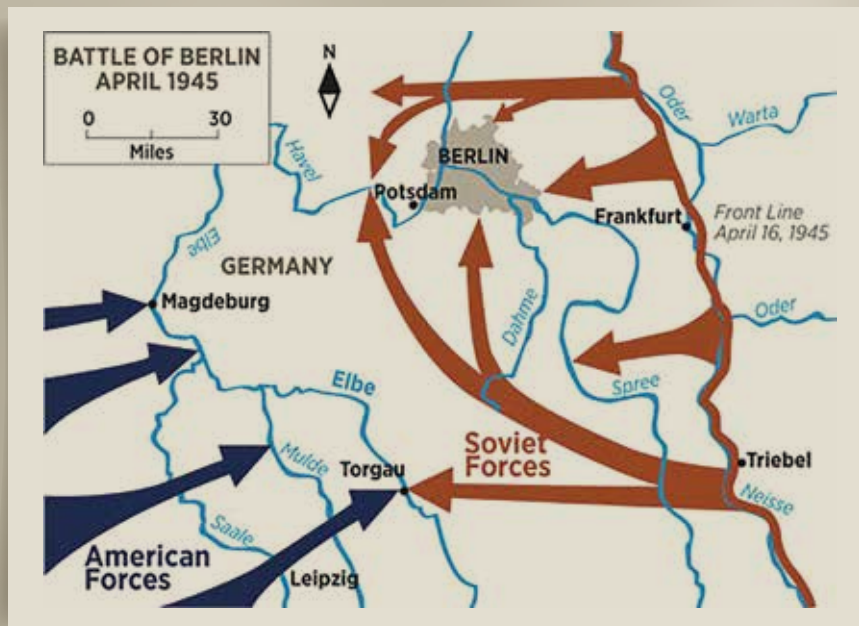
pajėgų bombardavimo? Tai įsisenėjęs klausimas, ir kas jį nutyli, daro blogą darbą“, – vėliau išsakė savo nuomonę minėtasis Čiuikovas uždaroje karinėje-mokslinėje konferencijoje. Toliau jis pateikė pavyzdžius, kad pėstininkų dalinių vadai kartais maldavo jokių būdu nesiųsti jiems oro paramos. Pavyzdžiui, puolant Tempelhofo aerodromą, lėktuvai mesdavo bombas kone prieš penkis kilometrus prieš numatytą taikinį. Kiti lėktuvai, išsigandę vokiečių zenitinės ugnies, pasukdavo atgal ir „nusilengvindavo“ bet kur. Abiem atvejais – dažniausiai į savas pozicijas.

1-osios tankų armijos vadas gen. Michailas Katukovas paantrino: „Buvo labai blogai, kai mes su draugu Čiuikovu užėmėme Miunchebergą ir šuoliu perėjome į erdvę tarp ežerų. Atėjo naktis, ir prasidėjo košmaras: savi bombonešiai eina bangomis ir meta savo krovinį tiesiai ant mano štabo, kolonų ir kovinių eilių, degina mūsų tankus ir žudo mūsų žmones... Ir dėl to mes keturioms valandoms nutraukėme puolimą, kuris iki tol buvo vystomas labai sėkmingai.<...> Ir mums tie naktinėtojai taip nusibodo, kad ėmėm juos ir apšaudėm. Buvo numuštas lėktuvas „Bostonas“ – žinoma, mūsų šalis. Ir tik po tokio svaraus įrodymo mumis patikėjo, kad mus bombarduoja savi <...> Vokiečiai turėjo fosforinį popierių – ištiesti jo lapai naktį labai gerai matomi iš viršaus. Kažko ir mums reikia, nes per vieną naktį savi lėktuvai sunaikino apie 40 mašinų, 7 tankus, užmušė daugiau nei 60 žmonių. Kam mums, draugai, reikalingi tokie nuostoliai?..“

Totalus tankiai užstatytos Berlyno teritorijos bombardavimas, per daug nesirenkant taikinių, padarė meškos paslaugą jiems patiems – užvartos ir griuvėsiai papildė miesto fortifikacijų tinklą, kurio, kaip matėme, vokiečiai iki galo nebuvo spėję įrengti...

Kukliausiais paskaičiavimais, paties Berlyno šturmas pasiglemžė 80–100 tūkst. sovietų gyvybių, apie 280 000 buvo sužeisti. Žuvo ne mažiau 90 000 vokiečių, gynusių miestą, ir apie 125 000 civilių.

Berlyną buvo galima tiesiog blokuoti apeinant iš flangų. Tačiau kruvinas šturmas dėl simbolinės pergalės pasirodė esąs svarbesnis.

Gegužės 18 d. surengta jau 31-oji, šįkart Šiauliuose, Partizanų pagerbimo, kariuomenės ir visuomenės vienybės šventė. „Šiaulių kraštas Lietuvos istorijoje turi tvirtas sąsajas su karyba. Čia XIII amžiuje laimėtas Saulės mūšis, Nepriklausomybės kovų laikotarpiu Lietuvos kariuomenės Šiaulių operacija sustabdė bermontininkus, o šiandien Šiauliai yra vienas pirmųjų Lietuvos narystės NATO simbolių. Būtent čia, prieš 20 metų Lietuvai įstojus į NATO, kolektyvinės gynybos įsipareigojimą pradėjo vykdyti mūsų sąjungininkai“, – sakė Lietuvos kariuomenės vadas gen. Valdemaras Rupšys. Kovos už laisvę ir išsaugojimo idėja įprasminama pagarbos salvėmis, miesto gyventojus ir šventės svečius pasveikino NATO Baltijos regiono oro erdvę saugantys Ispanijos ir Portugalijos karinių oro pajėgų naikintuvai, dar kartą primindami apie Lietuvos pasirinkimą 2004 m. tapti stipriausio pasaulyje gynybinio Aljanso nare. Ši gilias tradicijas turinti šventė pirmą kartą organizuota 1935 m. Kaune siekiant supažindinti civilius su kariuomenės veikla. Renginio šūkis „Mes – tai Jūs“ pažymi, kad kiekvienas karys yra visuomenės dalis ir kiekvienam jų svarbu, kokia bus Lietuvos ir jos žmonių ateitis. 31-osios šventės akimirkos – št. srž. spec. Ievos Budzeikaitės nuotraukose.

ISTORIJA, VISUOMENĖ KARIUOMENĖ IŠVIEN

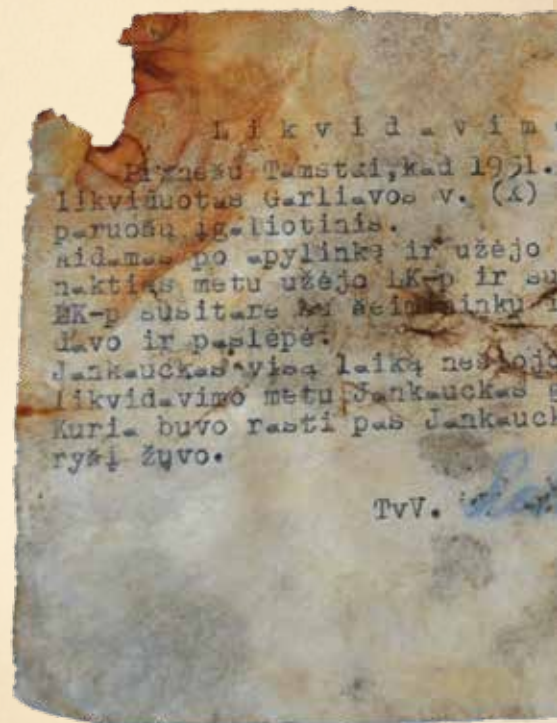

LAIKO KAP IŠ PRAEITIES LIETUVOS PARTIZANŲ ARCHYVAI

DALIUS ŽYGELIS
POVILAS GIRDENIS

Autentiškus Lietuvos partizanų dokumentus galima skirstyti į dvi grupes: okupacinių represinių organizacijų konfiskuotus ar paimtus vykdant karines-čekistines operacijas ir tuos, kuriuos patys partizanai paslėpė ar perdavė saugoti patikimiems žmonėms. Pastaruosius, rastus per paieškos ekspedicijas ar atsitiktinai, galima vadinti pačiomis tikriausiomis laiko kapsulėmis. Rūpestingai supakuoti specialiai paruoštuose bidonuose, metaliniuose konteineriuose, stikliniuose induose ir paslėpti po žeme jie laukė, kol ateis laikas... Ar į paprastus popieriaus ryšulius surišti ir atiduoti patikimiems doriems žmonėms su priesaku perduoti Lietuvai, kai ši sulauks laisvės. Ar trumpam laikui paslėpti, bet žuvus slėpėjams, dabar surandami jau surūdijusiose talpyklose, pažeisti vandens, bet vis tik įmanomi restauruoti ir perskaityti. Tai yra savitos laiko kapsulės, kurias Lietuvos partizanai atsiuntė ateities kartoms byloti apie istoriją, pasipriešinimą, pasiaukojimą ir neišgalvotą herojiškumą.

PSULĖS

5:

„Atsižvelgdamas į tai, kad visų įvykių aprašymas šiuo metu gali pakenkti kai kurių dar legaliai gyvenančių, suimtų, kalinamų ar ištremtų šeimų narių saugumui, apsiribuju tik tuo, kas, mano manymu, niekam nesukels grėsmės, ir turiu vilties, kad, jeigu Dievo bus skirta sulaukti nepriklausomos Lietuvos gyvenimo, galėsiu nuodugniau ir neskubėdamas rūpestingai aprašyti visa tai, ką apie LLKS žinau. Tiesa, mano aprašymai bus dalimis paslepiami archyvuose, tačiau niekas negali būti tikras, kad jie anksčiau ar vėliau nepateks priešui į rankas, kaip kad, mano giliu įsitikinimu, yra atsitikę bemaž su 9/10 visų LLKS (Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio, – red. past.) archyvų įvairiose Lietuvos vietovėse.

Papildoma medžiaga mano aprašymuose galėtų būti partizanų vadovybių dokumentiniai raštai, esantys penkiuose archyvuose, mano užkastoje įvairiose Dzūkijos krašto vietovėse, žinomose patikimiems gyventojams, kuriems aiškiai nurodyta, kur juos perduoti Lietuvai sulaukus nepriklausomybės. Kaip dokumentinė medžiaga galėtų praversti ir du fotoalbumai su paaikškinimais, kuriuose yra 220 Pietų ir Vakarų Lietuvos sričių partizanų nuotraukų, kurias man pavyko surinkti, kai keliavau po tas sritis“, – rašė Adolfas Ramanauskas-Vanagas savo memuarų „Daugel krito sūnų...“ įžangoje.

Įvykiai susiklostė taip, kad šis A. Ramanausko-Vanago rankraštis pats tapo laiko kapsule – paslėptu archyvu ir į dienos šviesą buvo iškeltas tik praėjus daugeliui metų. Vanago dukra Auksutė Ramanauskaitė-Skokauskienė teigė: „Tėvas savo atsiminimų pirmą ir antrą dalis baigė rašyti 1952 metais. Rankraštį paslėpė Punioje pas patikimą žmogų, kur jis buvo saugomas nuo 1953-ųjų iki 1989 metų. Trečia dalis buvo parašyta vėliau ir paslėpta Alytuje, kur patikimi žmonės rankraštį saugojo nuo 1956-ųjų iki 1988 metų. Keliais sakiniais viso to nupasakoti neįmanoma. Tai ilgos istorijos. Rankraščių yra po keletą egzempliorių. Vieni Tėčio spausdinti rašomąja mašinėle, kiti, kai nebuvo galimybės naudotis spausdinimo mašinėle, rašyti jo ranka.

Gal geriausiai apie tai nusakytų trumpa ištrauka iš mano mamos Birutės Mažeikaitės-Ramanauskienės, Dainavos apygardos partizanės slapyvardžiu Vanda, Vanago žmonos, atsiminimų. Apie vieną tokį laikotarpį ji rašo:

„ <...> Adolfas toliau dirbo prie rankraščių, dienoraščių. Spausdinimo mašinėlės čia jau neturėjome ir visus perrašymus, užrašymus Adolfas darė ranka. Jis sakydavo, kad reikia parašyti daug rankraščių egzempliorių. Juos paslėpsime įvairiose Lietuvos vietose, tuomet kad ir kas beatsitiktų, visi tie rankraščiai negalės žūti. Turi išlikti tiesa apie partizanų laisvės kovas iki to laiko, kai Lietuva bus laisva. Paslėpti

dokumentus tokiose sąlygose, kokiose mes tada gyvenome, buvo sudėtinga, bet mes tai darėme. Patikimi žmonės juos slėpė ir paukščių inkiluose, ir bičių aviliuose, ir namų sienose, stoguose, ir žemėje. Mūsų bet kada galėjo nelikti, tad kur toks rankraštis ar kiti dokumentai paslėpti, kiekvienu atveju saugumo sumetimais galėjo žinoti tik vienas patikimas žmogus, pasiryžęs juos saugoti iki Lietuva bus laisva.“

1989-ieji. Archyvų paieškų pradžia

A. Ramanausko-Vanago 1952 m. užrašytas priesakas archyvus iškelti į die-

nos šviesą Lietuvai sulaukus nepriklausomybės buvo pradėtas vykdyti šiek tiek anksčiau – prasidėjus Atgimimui. 1988–1990 m. buvę partizanai, ryšininkai, rėmėjai ėmėsi laisvės kovotojų palaikų užkasimo vietų, slaptų kapų, paslėptų archyvų ir ginklų paieškų. To meto nuotaikas puikiai iliustruoja žmogaus, tokioms paieškoms paskyrusio ilgus metus ir dideles lėšas, Antano Kliunkos, prisiminimai: „1989 m. grįžau iš Vokietijos. Parsivežiau labai daug medžiagos apie Lietuvos partizanus, kurią gavau iš Kęstučio Girniaus (tuometinis Laisvosios Europos radijo bendradarbis Miunchene, – red. past.). Tą medžiagą ir pradėjome publikuoti Raseinių rajono Sąjūdžio laikraštyje

Česlovas Kišonas (dešinėje) ir Dalius Žygelis partizanų archyvų paieškose Pašuvio apylinkėse. 2001 m. gegužė.

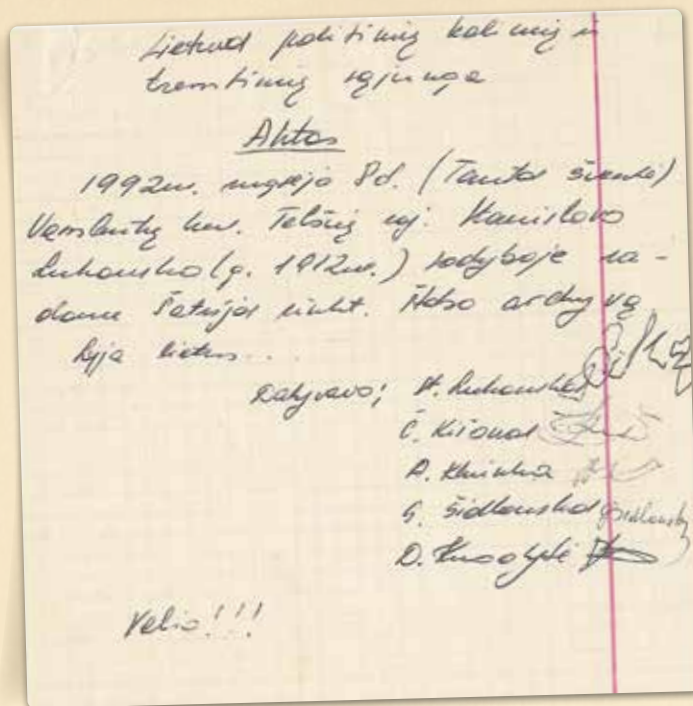

„Dubysa“. Nereikėjo ilgai laukti – pas mus, į Raseinių Sąjūdžio būstinę, pradėjo plūsti likę gyvi partizanai, jų ryšininkai, giminės ir pradėjo pasakoti, kur, jų žiniomis, gali būti partizanų archyvai ar užkasti partizanų palaikai. Gavus, kaip atrodydavo, patikimų žinių apie bido nuose ar kitose talpose supakuotų ir užkastų partizanų archyvų vietas, iš Kauno kviesdavomės istorikę Dalią Kuodytę ir Česlovą Kišoną, kuris iš Amerikos lietuvių buvo gavęs metalo ieškojimo aparatą – tuo metu ne tik prabangų, bet ir itin retą prietaisą. Ir ieškodavome.

Taip paieškose pralėkė 1989, 1990, 1991, 1992 metai. Ir dar keli. Komanda pasižymėjo atkaklumu. Dažniausiai paieškos būdavo nesėkmingos, nes vietovės per tiek metų smarkiai pasikeitė – išdraskytos sodybos, iškirsti ar užaugę miškai, praėjusi melioracija tikslią konkrečios vietos identifikaciją ir archyvų paieškas labai apsunkindavo.

Vis tik mes sulaukėme ir didelės sėkmės; tai nutiko 1992 m., kai į Gintarą Šidlauską (dabartinis Pasi-priešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos pirmininkas, – red. past.) kreipėsi šalia Luokės gyvenantis senukas, buvęs partizanų ryšininkas, kuris pareiškė, kad saugo partizanų dokumentus. Nuvykome ten su Č. Kišonu ir pradėjome paieškas, bet taip nieko ir neužtikome. Bet senukas buvo atkaklus, mus dar kartą per Gintarą iškvietė. Tuomet susiradome ekskavatorių ir nuėmę ploną žemės sluoksnį bandėme su ieškikliu ieškoti, bet, deja, ir vėl mus ištiko nesėkmė.

Po poros mėnesių mums vėl skambina Gintaras ir sako: „Senelis ir vėl nerimsta.“ Nuvykstame, senukas mums rodo jau kitą vietą. Kasame ir netikime savo akimis: sveikut sveikutėlis bidonas. Česlovas: „Užkasame ir filmuojame, kaip atrandame.“ Vėliau paaiškėjo, kad tai buvo Žemaičių apygardos Šatrijos rinktinės archyvas su partizanų dokumentais, datuotais

Laisva forma surašytas aktas apie Žemaičių apygardos Šatrijos rinktinės štabo archyvo suradimą 1992 m. rugsėjo 8 dieną.

1994-ieji. Sėkmingiausi metai

D. Kuodytės ir Č. Kišono vadovaujamai archyvų paieškų grupei sėkmingiausi buvo 1994 metai. Ko gero, neatsitiktinai – jau buvo sukaupta daug paliudijimų, įgyta patirties, pasimokyta iš klaidų, be to, labai svarbu buvo, anot su metalo detektoriais dirbančių specialistų, „atmušta ausis“, kai aiškiai identifikuojama, kokius

signalus skleidžia smulki paviršinė metalizacija, o kokius rimtesni objektai. Dirbama jau buvo daug racionaliau.

1994 m. liepą Kėdainių rajone ekspedicijos dalyviai Krakių, Gudžiūnų apylinkėse aptiko du bidonus su Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinės vadų įsakymais, instrukcijomis, priesaikų tekstais, raportais, kautynių aprašymais, karo lauko teismo posėdžių protokolais, rėmėjų ir ryšininkų, sovietinio saugumo agentų, represuotų gyventojų sąrašais, pagrindinės spaudos leidiniais, partizanų eileraščiais. Dokumentai buvo išsaugoti ir saugiai paslėpti Prisikėlimo apygardos partizano Pranciškaus Prūsaičio-Lapės. Ilgus metus slapstydamasis nuo jį persekiojančių saugumo agentų, P. Prūsaitis-Lapė savo pareiga laikė pasirūpinti partizanų archyvo išsaugojimu. Yra žinoma, kad P. Prūsaitis bidonus su štabo dokumentais reguliariai perslėpdavo vis į kitą vietą.

1962 m. rugsėjį P. Prūsaitis-Lapė buvo išduotas ir suimtas; jau kitą dieną buvo apklausiamas. Visą pusmetį P. Prūsaitis (jo byloje sovietiniai okupantai įrašė: „ypač pavojingas valstybinis nusikaltėlis, linkęs į pabėgimą ir savižudybę“) buvo tardomas, kviečiamas į akistatas su kai kuriais sovietinių okupantų paskirtas bausmes jau atlikusiais ryšininkais ir rėmėjais. Bet

1951 metais. Man jau sutvarkytą archyvą po to parodė Dalia; kaip ji sakė, tai vienas geriausiai išsilaikiusių partizanų archyvų. Tarp dokumentų buvo ir LLKS deklaracijos egzempliorius, skirtas Žemaičių apygardai, Šatrijos rinktinės karo lauko teismo sprendimai, Broniaus Liesio-Nakties nupiešti LLKS ženklai ir partizanų laipsnių eskizai ir galybė kitų dokumentų.

LLKS Deklaracijos kopiją kartu su partizanų Leonu Laurinsku-Liūtu nuvežiau Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkui Vytautui Landsbergiui. Ją perskaitęs profesorius tik skėstelėjo rankomis: „O kad ją mes būtume turėję 1990 metais. Mes ją būtume paminėję 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės įstatymo akte.“

Kitas gerai įsiminęs atvejis buvo 1990 m. pabaigoje, kai mano tėvo pusbrolis, partizanų ryšininkas Pranas Lyba man išdėstė informaciją, kur Sujainiuose tarp Raseinių ir Viduklės gali būti užkastas Kęstučio apygardos vieno iš būrių vado Jono Venclausko archyvas ir ginklai. Apie tai pasakiau kolegai iš Krašto apsaugos departamento (KAD) Vytautui Žukui (vėliau, 2014–2019 m., Lietuvos kariuomenės vadas, – red. past.). Jis atvažiavo ir sako: „Archyvas Tau, ginklai KAD reikmėms.“ Deja, archyvo nebuvo, o šoviniai buvo visiškai šlapi.“

apie paslėptą archyvą neprisarė. 1963 m. gegužę per sovietų valdžios surengtą parodomąjį teismą P. Prūsaitis nuteistas mirties bausme, o liepos 13 d. sušaudytas. Tai paskutinis Lietuvos partizanas, kuriam sovietai skyrė ir įvykdė mirties bausmę.

Kita sėkminga ekspedicija įvyko 1994 m. rugsėjį Kaltinėnų apylinkėse (Šilalės r.). Jos metu buvo surastas Žemaičių apygardos vado Vlodo Montvydo-Žemaičio archyvas.

1948 m. pradžioje Žemaičių apygardos vadu paskirtas V. Montvydas, suvokdamas, kad okupantams būtina priešintis ne tik ginklu, daug dėmesio skyrė pagrindžio spaudai, ieškojo galinčių rašyti jaunų žmonių, pats redaguodavo leidinius.

V. Montvydas gerai suprato didelę rašytinio žodžio ir švietimo svarbą. „Šiandien mokytojas labiau negu kitų profesijų žmogus apstatytas šimtais šnipų, – rašoma Žemaičių apygardos partizanų kreipimesi į Lietuvos mokytojus. – Kad išluptų iš mokytojo širdies ir lūpų Vargo Mokyklos idealus ir užpildytų tą tuštumą, raudonasis budelis prievarta brukte bruka visokių partijos „istorijų“ bei „marksizmų“ ar kitokių kvailybių. <...> Sunkių mokytojo padėti mes labai suprantame. Komunizmas kiekvieną žmogų nužmogina, paverčia cirko šuniuku: jei peršoksi per virvę – gausi plutą, neperšoksi – negausi. Tačiau šuniškai šokinėjančių mokytojų nedaug tėra. Kiekvienas doras mokytojas, doras lietuvis rado ir ras priemonių su komunizmo atneštomis negerovėmis kovoti“, – rašė Žemaičių apygardos vadas V. Montvydas.

Išduotas Reistrų kaimo (Šilalės r.) gyventojas Juozas Naujoko V. Montvydas-Žemaitis žuvo 1953 m. rugpjūčio 23 d. drauge su 19-mečiu adjutantu Broniumi Alūza-Bedaliu. Pagal įprastą praktiką išniekinti kūnai keletą dienų gulėjo greta Varnių sribyno su vienintelėmis šautinėmis žaizdomis smilkinuose. Apie dvi valandas su Vidaus reikalų ministerijos (VRM) pareigūnais ir sribais kovėsi partizanai, baigiantis šaudmenims, nusišovė. Po kelių dienų buvo sunaikintas ir Žemaičių apygardos štabas.

Po Žemaičių apygardos partizanų

štabo žūties trys kaimynai iš Šilalės rajono Mažulių kaimo – Pranas Auryla, Bronius Šimkus ir Stanislovas Jablonskis – pradėjo svarstyti, kur padėti prieš tai jiems patikėtus Žemaičių apygardos partizanų dokumentus. Nutarė suslėpti į apgriuvusius bulvių rūsius. Apie tai tada žinojo tik jie trys, bet kažkuris, matyt, netyčia kažkam prasarė, ir visi gavo kvietimus į Šilalės saugumą. Kaimynai išsigando. Sėdi nuo pat ryto, jokio tardymo, visur tyla. Tyli ir jie, tačiau jaučia, kad klausomasi. Ilgai tylėję ėmė tarp savęs tyčia kalbėtis: „Kodėl mes čia uždaryti? Ką galime sakyti, jei nieko nežinome?“ Vakarop be jokios apklausos paleido namo.

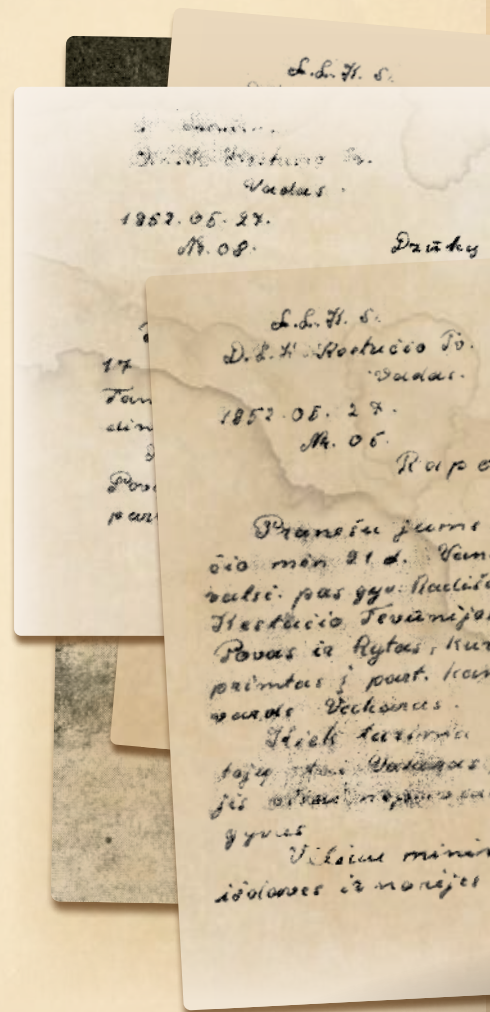
Prabėgo keli dešimtmečiai. Išaušo Nepriklausomybės rytas. Apie paslėptus dokumentus prisiminė Stanislovas Jablonskis, gyvenantis Kaltinėnuose, ir pasitaręs su kaimynais pranešė archyvų paieškų grupei. Nurodytoje vietoje buvo surasta viena talpykla, nors kalba ėjo apie tris. Jau surūdijusio ir drėgmę praleidžiančio bidono turinys kuklus, tačiau papildė partizanų archyvinę ekspoziciją. Dvi tautinės vėliavos – didelė ir maža, prie kurių partizanai duodavo priesaikas. Mažąją apygardos vadas V. Montvydas-Žemaitis nešiodavosi planšetėje, didžioji vėliava būdavo naudojama didesnėse sueigose. Maldų knygelė „Ženkime su malda“, kurią sudaro įvairių maldelių rinkinys, padėkų lapai su apygardos vado parašais ir Žemaičių apygardos antspaudais, pajamų–išlaidų kvitai bei kiti dokumentai, liudijantys partizaninę buitį. Kai kurie dokumentai buvo stipriai pažeisti drėgmės, dalis rašalu ir mašinraščiu darytų įrašų neįskaitomai susiliejo.

Paskutiniojo Dainavos apygardos vado archyvo istorija

1952 m. pabaigoje Dainavos apygardos teritorijoje veikė du LLKS vadai – Sergijus Staniškis-Litas, Viltis ir Vincas Daunoras-Ungurys, Kelmas. Jie dar kurį laiką vadovavo Dzūkų rinkinei ir Tauro apygardos partizanams, su kuriais turėjo tiesioginį ryšį, nes

paskutinis Tauro apygardos vadas Juozas Jankauskas-Demonas 1952 m. birželį po išdavystės buvo suimtas, sutiko tapti MGB agentu smogiku Berželio slapyvardžiu. Ginklu besipriešinančių Lietuvos laisvės kovotojų gretos dėl išdavysčių ir žūčių nuolat sparčiai mažėjo. V. Daunoras-Ungurys suprato ir dar vieną savo misiją – išsaugoti ateinančioms kartoms laisvės kovos archyvą. Būtent tai, kad partizanų archyvas buvo ne laikinai paslėptas, o skirtas ateities kartoms, tampa aišku skaitant paskutinįjį V. Daunoro-Ungurio laišką aukštesniam vadui ir bendražygiui S. Staniškiui-Litui: „Dar vieną dalyką pranešu: archyvą padėjau, <...> sutvarkiau, gali ilgus metus stovėti.“

Deja, tas archyvas nėra surastas. Partizanų archyvo slėpimo, perslėpimo ir mažos jo dalies suradimo aplinkybės paaiškėjo 2002 m. po šio straipsnio autoriaus Daliaus Žygelio susitikimo su partizanų rėmėju

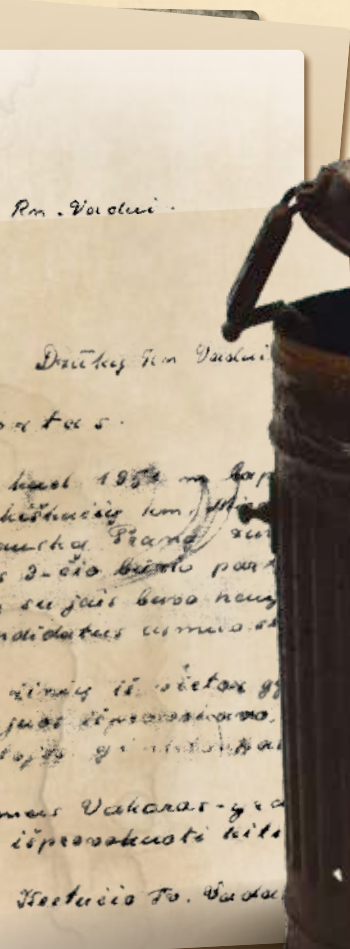
ir bunkerio laikytoju Antanu Kalisinsku-Savalkiečiu, kuris prisiminė tada 50 metų senumo įvykius: „Dar prieš didžiąsias kratas teko slėpti partizanų dokumentus. V. Daunoras-Kelmas perdavė pluoštą dokumentų ir paprašė saugiai paslėpti. Įdėjau tuos dokumentus į vokiškos dujokaukės dėklą ir užkasiau. Kitą kartą didesnį kiekį dokumentų slėpėme kartu, o dar vieną kartą Kelmas dokumentus užkasė netoli mano sodybos vienas. Vėliau tą vietą (orientyras buvo sena dvikamienė pušis) parodė ir paprašė gerai ją įsiminti. Dar keistai paprašė, kad tą vietą parodyčiau ir savo mamai, nes, sakė: „Jauni žmonės šiais laikais gali žūti greičiau nei seni.“ Lietuvai atgavus nepriklausomybę tų paslėptų dokumentų ieškojau kartu su Česlovu Kišonu. Tuos, kuriuos aš slėpiau, radome, o tų, kuriuos slėpė Kelmas, neradome. Spėju, kad po mano suėmimo Kelmas atėjo ir juos išsikasė. Bet jis nežinojo tos vietos, kur aš slėpiau

dokumentus vokiškos dujokaukės dėkle. Tai tie taip ir išliko.“

1991 m. A. Kalisinskas kartu su Česlovu Kišonu, naudodami tais laikais pažangų metalo detektorių (dabartiniais laikais tai jau labai primityvus aparatas), surado minima vokiškos dujokaukės dėklą su dokumentais. Partizanų rėmėjas, ko gero, nemokėjo tinkamai paruošti to dėklo ilgalaikiam dokumentų saugojimui, nes dalis jų buvo visiškai ar iš dalies sunaikinti drėgmės ir pelėsių: įskaito-

mi tik 70 dokumentų ar jų fragmentų. Tai – raportai, įsakymai, laiškai. Šie dokumentai buvo paskelbti 1992 m. „Laisvės kovų archyve“ Nr. 5. Laimingo atsitiktinumo dėka geriausiai išliko raportas, kuriame V. Daunoras informuoja Pietų Lietuvos (Nemuno) srities vadą S. Staniškį-Viltį apie partizanų talkininko A. Kalisinsko-Savalkiečio nuopelnus partizanų sąjūdžiui: „Tams-tai pranešu, kad Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės P. K. Margio tėvūnijos laisvės kovotojas talkininkas

Dainavos apygardos vadas Vincas Daunoras-Ungurys ir vokiškos dujokaukės dėkle buvę paslėpti Dzūkų rinktinės štabo dokumentai.

Savalkietis, *Sąjūdyje nuo 1949 m., savo žinioje globojo slėptuvėje nuo dviejų iki keturių partizanų ir kartu aprūpindavo maistu bei reikmenimis. 1951 m. gegužės mėn. MVD-istams masiškai siautėjant, partizanų talkininkas Savalkietis išgelbėjo tris partizanus iš mirtino pavojaus ir šelpė maistu. Tlk. Savalkietis ir toliau tęsia savo darbą dėl išlaisvinimo kovos.*

Prašau atžymėti tlk. Savalkietį sulig Jūs nuožiūra. Rinktinės vadas.“

Remdamasi šiuo išlikusiu dokumentu Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro (LGGRTC) Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisija 2004 m. pripažino A. Kalisinskiui-Savalkiečiui teisinį Laisvės kovų dalyvio statusą.

Miške, skruzdėlyne, tvarte, malkinėje

2003-ųjų rugsėjį Lietuvos ypatingajam archyvui ištisus dešimtmečius saugotus dokumentus perdavė eigulis, Šatrijos rinktinės Janapolės partizanų būrio ryšininko ir rėmėjo Felikso Micevičiaus sūnus, Sakalų kaimo (Telšių r.) gyventojas Zigmas Micevičius, pats buvęs partizanų ryšininku.

Luokės kuopos Janapolės partizanų būrio vado Blažiejaus Vasiliausko-Žvaginio perduotus dokumentus Z. Micevičius daug metų slėpė įvairiausiose vietose: miške, įkišęs į skruzdėlyną, tvarte, palėpėje, malkinėje. Į vieną ryšulį surišti popieriai išsilaikė blogai, kai kurie peraugo žole, buvo apgraužti pelių, daug kur išbluko tekstas.

„Man perdavė Vasiliauskas Blažiejus ir pasakė: saugok, – pasakojo Z. Micevičius. – Taip aš juos ir laikiau. Pirma dar skruzdėlyne buvau nunešęs į mišką. O paskui, išeidamas gyventi į Telšius, parsinešiau ir pasislėpiau į pastogę. <...> Parnešiau į tvartą padėjau, su tokiais viržiais, šiaudais buvo apmesta ir vis tiek tos pelės rado...“

Nors dokumentai buvo labai blogos būklės, didžiąją jų dalį pavyko restauruoti. Eigulis F. Micevičiaus sodyboje, dokumentus išsaugojusio Zigmo žodžiais, partizanai „dienavodavo“ nuo

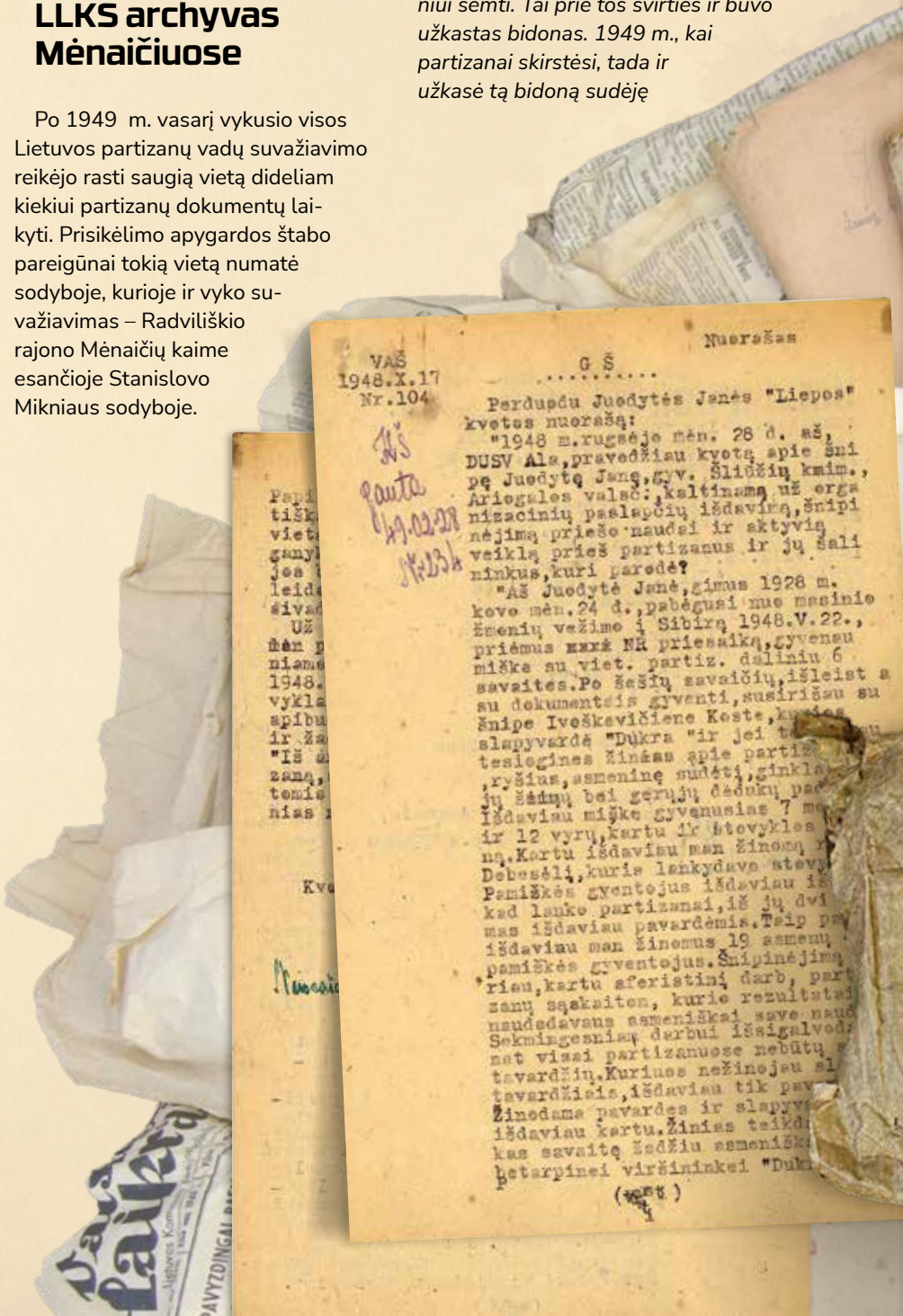
pirmųjų pasipriešinimo dienų. Pelkėtose vietovėse nebuvo įmanoma iškasti bunkerių, nes jau metro gylyje pasirodydavo vanduo. Pas F. Micevičių-Avikailį slapstydavosi Luokės, Nevarėnų, Žarėnų partizanai, keletą kartų lankėsi Žemaičių apygardos vadas V. Montvydas-Žemaitis.

Dokumentus Z. Micevičiui patikėjęs Luokės kuopos partizanų būrio vadas Blažiejus Vasiliauskas-Žvaginis žuvo 1949 m. rugsėjo 29 d. Biržuvėnų miške per mūšį kartu su savo trimis broliais Antanu, Justinu ir Vytautu.

LLKS archyvas Mėnaičiuose

Po 1949 m. vasarį vykusio visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimo reikėjo rasti saugią vietą dideliame kiekiui partizanų dokumentų laikyti. Prisikėlimo apygardos štabo pareigūnai tokią vietą numatė sodyboje, kurioje ir vyko suvažiavimas – Radviliškio rajono Mėnaičių kaime esančioje Stanislovo Mikniaus sodyboje.

Pasak buvusios sodybos šeimininkės Julijonos Mikniūtės-Petrėtienės, partizanų dokumentų archyvą tam specialiai paruoštame bidone 1949 m. paslėpė jos tėvas, bunkerio laikytojas S. Miknius ir Prisikėlimo apygardos vadas L. Grigonis-Užpalis. Pirmiausia archyvas buvo užkastas netoli šulinio. Apie 1950 m. archyvas buvo užkastas į kitą vietą – po namo pamatais, nes baimintasi nuo šulinio įsiskverbiantės drėgmės. Apie archyvo paslėpimą ir vėliau perkėlimą į kitą vietą J. Mikniūtė-Petrėtienė pasakojo: „Prie šulinio stovėjo ir sena svirtis vandeniu semti. Tai prie tos svirties ir buvo užkastas bidonas. 1949 m., kai partizanai skirstėsi, tada ir užkasė tą bidoną sudėję

tuos dokumentus. O ką jie ten buvo sudėję, tiek mes žinom, tiek jūs dabar žinot. Po kiek laiko Užpalis tėvukui sako: „Žinai, prie šulinio gal drėgmė trauks, gal ką, gal šulinį laikui bėgant naikins, gal perkaskim kiton vieton, bet kad būtų jūsų žinioj.“ Tada tėvukas ir mano sesuo nunešė ten prie namo ir užkasė.“

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, apie 1992–1993 m., Miknių šeima nutarė archyvą iškasti ir atiduoti visuomenės reikmėms. Tačiau ilgos paieškos rezultato nedavė –

archyvo taip ir nerado. Tik 2004 m. kasant duobę namo priestato pamatams archyvas buvo visiškai atsitiktinai surastas. Dabar jau galima daryti išvadas, kad Stanislovas Miknius, kitiems šeimos nariams nežinant, dar kartą archyvą perslėpė 1958 m., nes partizanų dokumentai buvo suvynioti į 1958 m. laikraščius. Gerai užsandarintame bidone rasta daugiau nei tūkstantis puikiai išsilaikiusių dokumentų.

Nežinodama į ką kreiptis dėl tokio radinio, J. Mikniūtė apie jį informavo 1949 m. Vasario 16-osios Deklaraci-

jos signataro A. Ramanausko-Vanago dukterį A. Ramanauskaitę-Skokauskienę ir perdavė bidoną su dokumentais jai. Ši radinį perdavė LGGRTC. 2012 m. dokumentai buvo perduoti Lietuvos ypatingajam archyvui (LYA). Ten jie buvo suskaitmeninti ir šiuo metu prieinami kiekvienam istorija besidominčiam piliečiui.

Šį partizanų archyvą sudaro daugiau nei 1 000 dokumentų, iš viso per 2 000 lapų. Taigi, šis dokumentų rinkinys yra unikalus tiek savo apimtimi, tiek turiniu. Iš esmės šie dokumentai parodo partizanų štabų raštvedybos kokybę, nors jų veiklos sąlygos buvo itin sudėtingos.

Dokumentus, kurių chronologija 1945–1949 m., galima skirstyti

Dokumentai iš 2004 m. Mėnaičiuose surasto LLKS archyvo.

Partizanai itin vertino Lietuvos kariuomenės žurnalą KARYS. Šio žurnalo egzemplioriai kartais randami partizanų archyvuose.

į kelias grupes. Didelę dalį rinkinio sudaro partizanų spaudos leidiniai. Dauguma jų – Prisikėlimo apygardos spauda, tačiau yra leidinių ir iš kitų Lietuvos partizanų apygardų. Šią spaudą partizanų vadai atsinešė kartu su savimi į 1949 m. suvažiavimą.

Istorikams itin įdomūs ir partizanų kautynių aprašymai, schemas, partizanų statutiniai-direktyviniai dokumentai: partizanų atestacijų lapai, nurodymai dėl dokumentų saugojimo, laipsnių pakėlimo raportai, partizanų pasižymėjimo ir laipsnių pakėlimo ženklų suteikimo kriterijai bei nuostatai, LLKS Statuto ir ženklų nešiojimo projektas, baudžiamieji ir LLKS teismų nuostatai ir pan. Atskirą dokumentų grupę sudaro partizanų kruopščiai rinkti iš įvairių vietovių ištremtųjų sąrašai bei direktyviniai nurodymai tokio pobūdžio žinias rinkti, archyvuoti ir saugoti ateičiai.

Nemažai informacijos apie laisvės kovų pobūdį suteikia ir atskirų partizanų bei ryšininčių laišakai, žuvusiųjų išniekinimo aprašymai, partizanų rašyti atsišaukimai, bolševikinio aktyvo sąrašai, raportai apie einamuosius įvykius ir, žinoma, žvalgybos žinios.

Atskiro paminėjimo verta ir pačių partizanų išleista knygelė „Dievai ir Būtybės. Lietuvių mitologija“, iš kurios,

matyt, partizanai rinkdavosi sau slapyvardžius. Kita vertus, tokio leidinio išleidimas pabrėžia laisvės kovotojų ryšį su giliausiais Lietuvos kultūros klodais.

Itin svarbi partizanų archyvo dalis – partizanų karo lauko teismo (KLT) nuosprendžiai ir įtariamųjų kolaborantų kvotų protokolai; raštu išdėstyta KLT nuosprendžių priėmimo motyvacija visiškai įtikina jų pagrįstumu ir teisėtumu. Partizanai, pasirašydami nuosprendžius ir dėję didžiules pastangas juos išsaugoti ateities kartoms, akivaizdžiai tikėjosi objektyvaus dokumentus radusių amžininkų vertinimo.

Žemaičių apygardos Šatrijos rinktinės Lakūno būrio archyvas

2016 m. gegužės 28 d. šalia Krėpštų kaime esančiame Sausšilio miške (Telšių r.) rasti Žemaičių apygardos Šatrijos rinktinės Lakūno būrio partizanų dokumentai, kurių beveik 10 metų ieškojo broliai Alfredas ir Romualdas Jonušai, buvęs Žarėnų būrio partizanas Stasys Mockus-Kiaunė ir ryšinininkas Adomas Gedvilas-Adis.

1948 m. rudenį Žemaičių apygardos Šatrijos rinktinės Žarėnų būrio partizanams iškilo būtinybė įsirengti naują bunkerį, kuriame tais metais būtų galima peržiemoni. Partizanas S. Mockus-Kiaunė prisimena: „Partizanų rėmėjas eigulys Vladas Bidva-Girių Karalius parinko tam tinkamiausią vietą – jo prižiūrimų Sausšilio ir Krėpštų miškų sankirtoje augančiame jaunuolyne. Bunkeris buvo įrengtas dar vėlyvą 1948 m. rudenį. Deja, 1949 m. balandį sužinojome, kad apytikslę bunkerio vietą iššniukštinėjo MGB dirbantys šnipeliai Domas Labžindis ir Liudas Berenis. Šie, išėję iš miško, jau pirmoje sodyboje pasigyrė, kad „jau žino, kur bunkeris ir tuoj sutvarkys tuos banditus“. Kaip tyčia tos sodybos šeimininkas buvo patikimas partizanų ryšinininkas, kuris tučiuojau mus perspėjo dėl gresiančio pavojaus.“ Partizanai gi nieko nelaukę užkirto kelią į Žarėnus ir spėjo MGB šnipelius sulaukyti šioms dar nepasiekus miestelio. Atvesti į mišką, šie prisipažino, kad po kaimus ir miškus šniukštinėja ir šnipinėja MGB nurodymu. Partizanų KLT sprendimu šnipai buvo nuteisti mirties bausme,

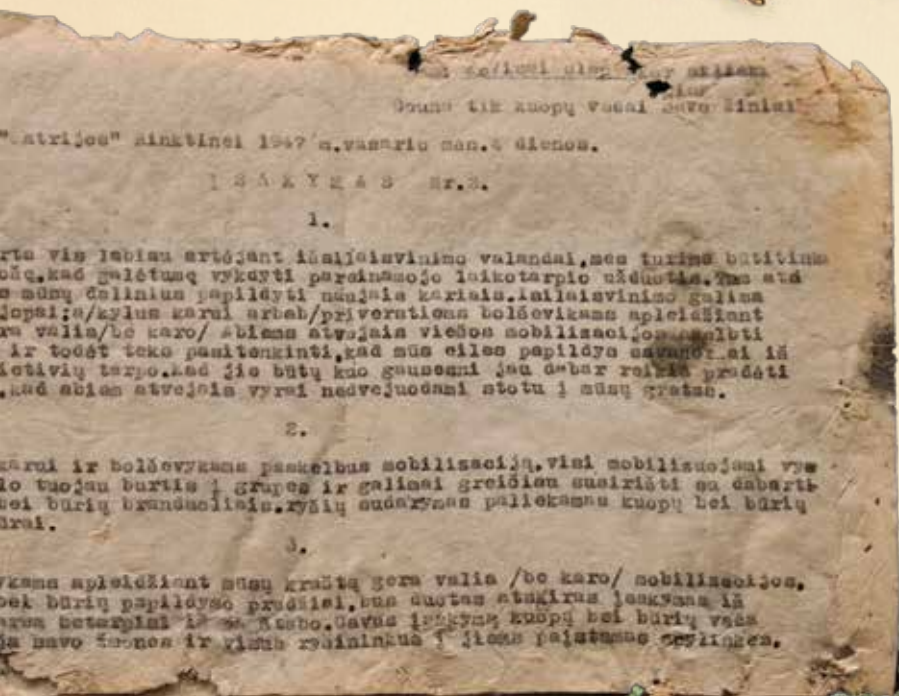
tyliai likviduoti ir užkasti tame pačiame miške.

Tačiau toliau gyventi tame bunkerioje partizanai neberizikavo. Su arkliais ir vežimu prie bunkerio atvyko eigulys V. Bidva; partizanai sukrovė visą mantą ir pervežė ją į vasaros stovyklos vietą Dievo Krėslo miške. Tačiau su savimi neėmė archyvo. Anot S. Mokauskas, vienintelio išlikusio liudininko, partizanų dokumentai ir nuotraukos buvo sudėti į metalinę šovinių dėžę,

2016 m. surasti Žemaičių apygardos Šatrijos rinktinės Lakūno būrio archyvai.

Entuziastai, suradę Lakūno būrio archyvą. Romualdas ir Alfredas Jonušai – pirmi iš kairės.

Povilas Pečiulaitis-Lakštingala
(1923–2007 m.)

2018 m. Kauno rajone rastas Tauro apygardos Dariaus ir Girėno tėvūnijos vado Povilo Pečiulaičio-Lakštingalos paslėptas archyvas. Bidone ant dokumentų buvo uždėta rankinė granata.

o būrio vado nuomone svarbesni 1945–1948 m. dokumentai buvo susukti į ritinius ir patalpinti į maždaug pusantro litro butelį. Šias dvi talpyklas būrio vadas E. Rekašius-Lakūnas įsakė saugiai paslėpti. Saugiausia vieta – po žeme.

S. Mockus-Kiaunė matė ir prisiminė, kaip du seniausi būrio partizanai Petras Bartkus-Zukis ir Raimundas Bijeika-Krukis iš bunkerio išėjo nešini į šovinių dėžę supakuotais dokumentais ir pasuko kalno link...

Naujojoje vasaros stovykloje Dievo Krėslo miške žarėniškių ramybė taip pat buvo trumpa. „Dievo Krėslo miške apsigyvenome ne bunkeryje, o vasarinėje bazėje – eglėšakėmis užmaskuotose brezentinėse palapinėse, – pasakojo S. Mockus-Kiaunė. – Tuo laiku dar buvo labai daug gerų žmonių, kurie mus visa kuo rėmė. Tuo metu buvo sužeistas mūsų būrio vadas Edmundas Rekašius-Lakūnas, tai iš Telšių atvažiuodavo Mortelė Jankutė, kad jam perrištų žaizdą, vaistų atveždavo. Ryšininkas eigulys Vladas Bidva, turėjęs jam labai pritinkantį slapyvardį Girių Karalius, mums buvo kaip tėvas, aprūpindavo maistu, avalyne, drabužiais, be to, buvo „mūsų ausys ir akys“.

Iš Dievo Krėslo miško taip pat eidavome į sribų „medžiokles“. Tie

parazitai skriausdavo ir plėšdavo kaimo žmones, o mes juos už tai baudavome. Tuo pačiu apsirūpindavome trofėjiniais ginklais. Tiesa su sribais kovoti buvo lengva, nes visi jie buvo bailiai ir girtuokliai.

1949 m. gegužės 20-osios tylių ramų penktadienio vakarą į mūsų stovyklą Dievo Krėslo miške užsuko tas pats ryšininkas V. Bidva. Buvo šiltas gegužis, miškas jau buvo gražiai sužaliavęs. Bidva mus tiesiai šviesiai perspėjo, kad esą apylinkėje sklinda kalbos, kad bus didelis žmonių trėmimas.“

Toliau pasakojo pats V. Bidva: „Apie galimą trėmimą pasakiau būrio vadui E. Rekašiui-Lakūnui. Jis pasakė apie tai jau žinąs. Partizanai išėję į aplinkinius kaimus perspėti gyventojų. Tačiau viskas buvo kitaip. Ankstų gegužės 21-osios rytą rusai patraukė ne link kaimų, o link miškų. Keldavomės kaime anksti; sukinėjamės su mama po kiemą. Žarėnų pusėn – lygumos. Matome – viena, antra, trečia mašinos, vien iš šitos pusės – septynios. Mama susinervino – jau viskas, atvažiuoja ištremti, bet mašinos pasuko Lieplaukės link. kažkas ne taip. Mašinos pavažiuoja, išleidžia kareivius – ir vėl tolyn. Apsupo viską, miškus apstatė kulkosvaidžiais. Kas bėgs – nukirs, o

kareiviai su šunimis sulindo į mišką. Dar saulė netekėjo, o partizanai jau buvo apsupti.“

1949 m. gegužės 21 d. Edmundo Rekašiaus-Lakūno būrio partizanai susikovė su Dievo Krėslo mišką apsupusiomis milžiniškomis MGB ir vidaus kariuomenės pajėgomis (apie šias kautynes rašyta 2014 m. KARYJE Nr. 5). Kautynių metu septyni partizanai žuvo. Tarp jų ir abu archyvą paslėpę kovotojai. S. Mockus-Kiaunė buvo sužeistas ir paimtas į nelaisvę. Po ilgų kalėjimo lageriuose ir tremties metų grįžo į tėvynę. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, kartu su broliais Alfredu ir Romu Jonušais ėmėsi jamžinti partizanų kovų ir žūties vietas. Taip pat jo neapleido mintis apie paslėptą archyvą. Apie 2005 m. broliams Jonušams įsigijus metalo detektorių, prasidėjo paieškos, kurios užtruko daugiau nei 10 metų. Archyvo ieškotojų grupė visą laiką tyrinėjo tą pusę, į kurią S. Mockus matė nueinančius, dokumentais nešinus būrio draugus. Tačiau visos ilgametės paieškos nebuvo sėkmingos. Vis dėlto archyvas buvo surastas. Visiški atsitiktinai arba Dievo apvaizdos dėka, nes tokie atsitiktinumai atsitiktinai neatsitinka. 2016 m. gegužės 28 d. kartu su grupe archyvo ieškoti išvyko ir buvęs partizanų ryšininkas

Adomas Gedvilas-Adis. Metalo detektorių rankose jis laikė pirmą kartą gyvenime, todėl jam buvo pasiūlyta šiek tiek pasitreniruoti šalia bunkerio vietos. Po kelių minučių nuaidėjo stiprus garsinis metalo detektoriaus signalas – šitaip visiškai netikėtai už 10 metrų nuo bunkerio buvo aptiktas taip ilgai ieškotas archyvas. S. Mockus padarė išvadą, kad dokumentus turėję paslėpti partizanai dėl konspiracijos padarė didelį lanką ir, kai kiti būrio nariai jau buvo pasitraukę, grįžo prie bunkerio ir čia užkasė dokumentus. Kitokių paaiškinimų nėra...

Deja, radėjai nežinojo, kaip tinkamai elgtis su ilgai žemėje pragulėjusiais, todėl drėgme persisunkusiais dokumentais. Šovinių dėžėje esančius dokumentus jie bandė patys džiovinti, atskirti sulipusius lapus vienus nuo kitų. Išdžiūvę popieriai subyrėjo tiesiog akyse. Laimė, jiems nepasisekė iškrapštyti į butelį sudėtų dokumentų ritinėlių. Tik tada buvo paskambinta šio straipsnio autoriui D. Žygeliiui. Teko patarti skubiai kviešti specialis-

tus. Į Telšius nuvykus tuometiniam Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus direktoriui Eugenijui Peikšteniui ir LYA direktoriaus pavaduotojui Kęstučiui Remeikai, išlikusioji surasto archyvo dalis buvo perduota specialistams; vėliau sėkmingai restauruota.

Pastaruojų metu dokumentai atrandami kartais gana netikėtose vietose pačiomis įvairiausiomis aplinkybėmis, labai dažnai – visiškai atsitiktinai. Seno popieriaus ritinių pripildytus metalinius bidonus, konteinerius, kitokias metalines, stiklines, medines talpyklas ar tiesiog seno popieriaus ryšulius aptikę žmonės turėtų žinoti, kad drėgnų, sulipusių lapų negalima atskirti, bandyti išvynioti susuktų ritinių. Jokių būdu negalima savarankiškai džiovinti šlapių ar drėgnų lapų, nes ilgus metus drėgmėje išbuvęs popierius, staiga išdžiūvęs, sutrupa į smulkiausiais daleles ir tokių dokumentų atkurti jau nebeįmanoma. Radus Lietuvos partizanų ar panašių dokumentų, reikėtų iš karto

pranešti apie tai Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centrui arba Lietuvos ypatingajam archyviui, o iki specialistų atvykimo radinį, sudėjus į plastikinį maišą, laikyti vėsioje, nuo saulės spindulių apsaugotoje vietoje arba šaldytuve.

Kiti XXI a. radiniai

2016 m. rugsėjo pradžioje Balsupių kaimo (Marijampolės r.) ūkininkas Rimtautas Šaukščius ardamas lauką rado bidoną, kuriame buvo paslėpta apie 2 000 lapų Tauro apygardos dokumentų. Tai didžiausias vienoje vietoje rastas Lietuvos partizanų dokumentų archyvas per pastaruosius 2 dešimtmečius, jo restauravimas ir tvarkymas užtruko dvejus metus.

Su Tauro apygarda susijęs ir paskutinis partizanų dokumentų radinys. 2018 m. balandžio 10 d. Šališkių girininko pavaduotojas Juozas Genevičius miške ties Alšėnų seniūnijos Girininkų I kaimu (Kauno r.) žemės paviršiuje pastebėjo kyšančio metalinio bidono

Mindaugo Lukošaičio
piešinys, 2004 m.

viršų. Atidarius bidoną, rasti pirminę popieriai ir rankinė granata, kurią vėliau sunaikino išminuotojai. Bidono turinys – Tauro apygardos Žalgirio rinktinės Dariaus ir Girėno tėvūnijos dokumentai, kurių daugelis pasirašyti tėvūnijos vado Povilo Pečiulaičio–Lakštingalos (1923–2007).

Nuo 1944 m. pabaigos dalyvavęs ne viename mūšyje, suimtas, nesulaužęs priesaikos, neišdavęs bendražygių, iškentęs kankinimus, nepasidavęs jų pastangoms užverbuoti ir paversti agentu smogiku, išklausęs mirties nuosprendį, išgyvenęs Gulago pragarą P. Pečiulaitis mirė 2007 m. vasario 24 d. Kaune.

Paslėptos partizanų nuotraukos

Gražina Pigagaitė–Vilbik – tarpukariu Merkinėje fotoateljė įsteigusio ir Dzūkijoje pagarsėjusio fotografo Luko Pigagos duktė. Tėvas ją išmokė fotografuoti, sunkiomis pokario nepriteklių sąlygomis pačiai pasidaryti ryškų, ryškinti negatyvus ir kontaktiniu būdu spausti nuotraukas.

Anot G. Pigagaitės–Vilbik, 1947 m. pradžioje ji buvo gavusi iš partizanų

kelias užduotis, kurias įvykdė ir pelnė kovotojų pasitikėjimą. Tai buvo tarsi savotiškas patikrinimas. Nuo tada Dainavos apygardos partizanai pradėjo pas ją fotografuoti. Konspiracijos sumetimais ji niekada nesidomėjo, kas tie partizanai, kokios jų pavardės ir pareigos.

1947 m. liepos pradžioje Bingelių kaimo, esančio keli kilometrai nuo Merkinės, apylinkėse įvyko įdomi fotosesija. Gražina tada fotografovo du partizanus, kurie pozavo su vanagų jaunikliais. Ir tik daug vėliau, kai Lietuva atgavo nepriklausomybę, pamačiusi ir atpažinusi savo darytas įsimintinas nuotraukas, ji suprato, kad tada, 1947-ųjų vasarą, prieš jos, tuo metu 19-metės merginos, objektyvą stovėjo vienas žymiausių Lietuvos partizanų vadų.

O 1947 m. metais įvykiai rutuliojosi taip, kad nuotraukos buvo atspausintos po kelis egzempliorius ir kartu su negatyvais perduotos A. Ramanauskui–Vanagai. Kaip jau šiais laikais

pasakojo A. Ramanausko–Vanago duktė A. Ramanauskaitė–Skokauskienė, kelias nuotraukas *Vanagas* pasiliko sau, o visą šūsnį kitų kartu su negatyvais, atsišaukimų pavyzdžiais, partizanų spauda ir dokumentais sudėjo į bidoną. Drauge su žmona ir bendražyge Birute Mažeikaite–Ramanauskiene tinkamai užsandarintą bidoną su partizanų kovų relikvijomis paslėpė Lankininkų kaime netoli partizano Vlodo Kuzmicko–Ramunėlio gimtosios sodybos. Šią slaptavietę žinojo tik Ramanauskai ir partizano *Ramunėlio* tėvas, kuris prieš mirtį šią paslaptį patikėjo savo sūnui, partizanų ryšininkui Vincui Kuzmickui. Paslaptis liko išsaugota – 1989 m. B. Mažeikaite–Ramanauskienė nuryko į Lankininkus ir kartu su V. Kuzmicku partizanų relikvijas atkasė. Nuotraukos buvo paveiktos drėgmės, bet išsaugoti jas pavyko. Taip 42 metus po žeme slėpti partizanų kovos atspindžiai vėl išvydo dienos šviesą. ■

Kelios iš Lankininkų kaime surastų Adolfo Ramanausko–Vanago nuotraukų. Dėl ilgo buvimo drėgmėje atsirado pelėsiniai nuotraukų pažeidimai.

Auksutės Ramanauskaitės–Skokauskienės šeimos archyvo, LVA, Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus ir Telšių Alkos muziejaus fondų nuotraukos ir dokumentai